

Boris Topić*

RUKOVODEĆA NAČELA UJEDINJENIH NACIJA O BIZNISU I LJUDSKIM PRAVIMA: ZNAČAJAN POKUŠAJ RJEŠAVANJA PITANJA KORPORATIVNIH KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA

Apstrakt: Poslovni sektor u mnogim aspektima može doprinjeti razvoju i poštovanju ljudskih prava. Tako, na primjer, otvaranjem novih radnih mjesta neposredno se povećavaju mogućnosti za vršenje prava na rad. Takođe, poslovni subjekti posredno doprinose poštovanju ljudskih prava putem doprinosa državnom budžetu iz kojeg se finansiraju zdravstvene ili obrazovne ustanove, ali i ustanove putem kojih se ostvaruje zaštita ljudskih prava, kao što su sudovi. Međutim, u današnjem globalizovanom svijetu povrede ljudskih prava povezane sa poslovnim aktivnostima su vrlo česte.

Česte povrede ljudskih prava povezane sa aktivnostima preduzeća i drugih privrednih subjekata potaknule su inicijative da se detaljnije regulišu njihove odgovornosti u pogledu poštovanja ljudskih prava. Od svih regulatornih dokumenata, kako po svom teritorijalnom i materijalnom opsegu tako i prema ostvarenoj podršci i uticaju, izdvajaju se Rukovodeća načela Ujedinjenih nacija o biznisu i ljudskim pravima kojima se provodi „Zaštiti, poštuj i otkloni“ okvir Ujedinjenih nacija. U ovom radu se nastoji objasniti njihova pravna priroda, sadržaj i struktura. Pored toga, u radu se ukazuje na određene kritike ovog dokumenta, ali i na mjere kojima se nastoji omogućiti njegovo bolje provođenje od strane kako država tako i poslovnih subjekata.

Ključne riječi: Rukovodeća načela Ujedinjenih nacija o biznisu i ljudskim pravima, korporacije, transnacionalne kompanije, korporativno kršenje ljudskih prava, dužna pažnja o ljudskim pravima, meko pravo.

1. UVODNA RAZMATRANJA

Poslovni sektor¹ u mnogim aspektima doprinosi razvoju i poštovanju ljudskih prava. Tako, na primjer, otvaranjem novih radnih mjesta nepo-

* Savjetnik za borbu protiv trgovine ljudima, Misija OEBS u Bosni i Hercegovini e-mail: boristopic@yahoo.co.uk. Mišljenja i stavovi su isključivo autorovi.

1 Za potrebe ovog teksta termini „poslovni sektor“ i „biznis“ upotrebljavaju se kao sinonimi u njihovom širem značenju koje obuhvata obavljanje aktivnosti radi sticanja profita uopšte. Pored toga, pojam „transnacionalna korporacija (TNK)“, „transnacionalna

sredno se povećavaju mogućnosti za ostvarivanje prava na rad. Takođe, poslovni subjekti posredno doprinose poštovanju ljudskih prava putem doprinosa državnom budžetu iz kojeg se finansiraju zdravstvene ili obrazovne ustanove, ali i ustanove putem kojih se ostvaruje zaštita ljudskih prava, kao što su sudovi. Međutim, u eri globalizacije, korporativna kršenja ljudskih prava, kako označavamo kršenja ljudskih prava počinjena od strane korporacija ili drugih privrednih subjekata, veoma su česta. Stoga ne iznenađuje činjenica da je period koji traje od sredine sedamdesetih godina dvadesetog vijeka pa sve do danas obilježen, između ostalog, i brojnim manje ili više uspješnim inicijativama za regulisanje oblasti biznisa i ljudskih prava kako na međunarodnom tako i na unutrašnjem planu. Ovo „bogatstvo“ regulatornih inicijativa² rezultiralo je i „kompleksnim režimom“³ raznovrsnih pravila i oblika normiranja, počev od instrumenata „mekog“ prava, usvojenih od strane međunarodnih organizacija⁴ ili grupa država,⁵ do regulatornih pravila prihvaćenih od strane privatnih aktera.⁶

Od svih regulatornih dokumenata, kako po svom teritorijalnom i materijalnom opsegu tako i prema ostvarenoj podršci i uticaju, izdvajaju se

kompanija“ i „korporacija“ upotrebljavaju se kao sinonimi i odnose se na one privredne subjekte koji svoje poslovanje obavljaju u najmanje dvije države. Termini „kompanija“, „preduzeće“ i „privredni ili poslovni subjekt“ upotrebljavaju se takođe kao sinonimi i odnose se na sve subjekte koji su osnovani sa ciljem sticanja profita, uključujući tu kako TNK tako i druge privredne subjekte kao što su mala i srednja preduzeća.

2 Rodriguez-Garavito, C., Introduction: A Dialogue Across Divides in: the Business and Human Rights Field, in: Rodriguez-Garavito, C., 2017 (ed.), *Business and Human Rights: Beyond the End of the Beginning*, pp. 1–9, Cambridge, Cambridge University Press, p. 1.

3 Rodriguez-Garavito, C., 2017, p. 1.

4 Tako je npr. pod okriljem Savjeta Evrope usvojeno nekoliko dokumenata kojima se nastoji dotaći pitanja u vezi sa obavljanjem poslovnih aktivnosti i zaštite ljudskih prava. Parlamentarna skupština Savjeta Evrope je još 2009. godine usvojila preporuku br. 1858 o privatnim vojnim i sigurnosnim agencijama i opadanju državnog monopola na korištenje sile. Ovo tijelo je takođe usvojilo i Rezoluciju 1757 i Preporuku 1936 o biznisu i ljudskim pravima iz 2010. godine. Savjet ministara, u toku 2016. godine, usvojio je preporuku o ljudskim pravima i poslovnim aktivnostima – *Recommendation CM/Rec (2016) 3 of the Committee of Ministers to Member States on Human Rights and Business*.

5 Vid.: npr. Smjernice za multinacionalna preduzeća Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj, (<https://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>, 28. 11. 2019).

6 Npr. Salivanova načela, kojima se označavaju dva kodeksa ponašanja kojima se podstiče korporativna društvena odgovornost, nazvana po svešteniku L. Salivanu (*L. Sullivan*) koji ih je provobitno razvio 1977. godine i kasnije revidirao 1999. godine u saradnji sa tadašnjim generalnim sekretarom Ujedinjenih nacija K. Ananom (*K. Annan*), (<https://csridentity.com/globalsullivanprinciples/index.asp>, 12. 12. 2019) ili inicijativa nazvana Kimberli Proces koja predstavlja zajedničku inicijativu vladinog, nevladinog i industrijskog sektora za suzbijanje trgovine dijamentima iz područja zahvaćenih sukobom (<https://www.kimberleyprocess.com/>, 12. 12. 2019).

Rukovodeća načela Ujedinjenih nacija o biznisu i ljudskim pravima kojima se provodi „Zaštiti, poštuju i otkloni“ okvir Ujedinjenih nacija.⁷

Rukovodeća načela svakako predstavljaju značajan korak u pogledu međunarodnog normiranja široke i kontroverzne oblasti biznisa i ljudskih prava. Njihov značaj se ogleda ne samo u činjenici da su ona jednoglasno usvojena od strane država članica Savjeta za ljudska prava Ujedinjenih nacija nego i u tome da su pozdravljena i od strane onih korporacija koje su donedavno osporavale da uopšte imaju obaveze u pogledu ljudskih prava.⁸ Pored toga ona su, zajedno sa prethodnim inicijativama, popločala put ka regulisanju oblasti ljudskih prava i biznisa putem obavezujućeg međunarodno-pravnog instrumenta.⁹

S obzirom na izloženo, postoji potreba da se podrobnije objasni priroda ovog dokumenta „mekog“ prava (*soft law*) i da se ukaže na njegove brojne prednosti, ali i na mnogostruke kritike. U nastojanju da se ovo postigne, rad je podijeljen u šest dijelova. Nakon uvoda, u drugom dijelu se daje kratak osvrt na inicijative koje su prethodile usvajanju Rukovodećih načela. Treći dio predstavlja strukturu i sadržaj ovog dokumenta. U četvrtom dijelu se razmatra pravna priroda ovog instrumenta te nudi osvrt na njegove prednosti i nedostatke. Peti dio obrađuje kritike i potencijal ovog instrumenta u odnosu na korporativna kršenja ljudskih prava, identifikuje njegove najvažnije slabosti te ukazuje na pravac kojim bi se te slabosti mogle prevazići. U zaključnim razmatranjima sumiraju se zapažanja iznesena u prethodnim dijelovima ovog članka.

2. KRATAK OSVRT NA INICIJATIVE KOJE SU PRETHODILE RUKOVODEĆIM NAČELIMA

Prije usvajanja Rukovodećih načela, nekoliko (ne)uspješnih ili dobrovoljnih inicijativa je nastojalo dotaći pitanje odgovornosti poslovnog sektora u pogledu ljudskih prava. Tako, na primjer, inicijativa Ujedinjenih

7 UNITED NATIONS, (2011), *Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework*, (https://www.ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf, 28. 3. 2019). Tekst Rukovodećih načela o biznisu i ljudskim pravima: sprovođenje „zaštiti, poštuju, otkloni“ okvira Ujedinjenih nacija zajedno sa pratećim komentarom, na srpskom jeziku, u prevodu Beogradskog centra za ljudska prava, vid. <http://bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/11/Portal-ljudska-prava-i-biznis-rukovodeca-nacela.pdf>.

8 Albin-Lackey, C. 2013, *Without Rules, A Failed Approach to Corporate Accountability*, Human Rights Watch, (https://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/business.pdf, 28. 4. 2019) p. 2.

9 Vid.: Human Rights Council, *Elaboration of an International Legally Binding Instrument on Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Respect to Human Rights*, UN dok. A/HRC Res. 26/9 (14 July 2014).

nacija (UN) na usvajanju Međunarodnog kodeksa ponašanja za transnacionalne korporacije, započeta još 1972. godine, neuspješno je okončana 1992. godine prije svega zbog izrazito oprečnih stavova između zemalja u razvoju i razvijenih zemalja o sadržaju ovog kodeksa.¹⁰ Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) usvojila je 1976. godine Smjernice za multinacionalna preduzeća, dok je sljedeće godine Međunarodna organizacija rada usvojila Tripartitnu deklaraciju o principima koji se odnose na multinacionalna preduzeća. Krajem dvadesetog vijeka, na marginama svjetskog ekonomskog foruma u Davosu, tadašnji generalni sekretar UN pozvao je poslovne lidere da prihvate Globalni sporazum zasnovan na devet načela koja se odnose na ljudska prava, radna prava i zaštitu životne sredine.¹¹ Ove inicijative, kao što Vajsbrodt (*D. Weissbrodt*) i Kruger ispravno primjećuju, nisu uspjele da obavežu sve privredne subjekte da poštuju standarde ljudskih prava.¹²

Značajan pomak u uspostavljanju obaveza transnacionalnih kompanija i drugih preduzeća svakako predstavljaju Norme o odgovornostima transnacionalnih kompanija i drugih privrednih subjekata (Norme).¹³ Ovaj dokument, zajedno sa pratećim komentarom, usvojila je tadašnja

- 10 Weissbrodt, D., 2014, Human Rights Standards Concerning Transnational Corporations and Other Business Entities, *Minnesota Journal of International Law*, 135, p. 136;
- Muhvić, D., 2016, Međunarodna konvencija za transnacionalne korporacije: budući dodatak sustavu zaštite ljudskih prava ujedinjenih naroda?, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 66, No. 6.c, str. 834.
- 11 Muhvić, D., 2016, str. 836. Globalni sporazum sada sadržava 10 principa iz oblasti zaštite ljudskih prava (Princip 1: privredni subjekti treba da poštuju i podrže zaštitu međunarodno priznatih ljudskih prava i Princip 2: privredni subjekti treba da obezbijede da se ne krše ljudska prava tokom njihovog poslovanja), zaštite radnih prava (Princip 3: privredni subjekti treba da pružaju podršku slobodi udruživanja i efektivnoj primjeni prava na kolektivno pregovaranje, Princip 4: privredni subjekti treba da pružaju podršku eliminaciji svih vrsta prinudnog i prisilnog rada, Princip 5: privredni subjekti treba da pružaju podršku zabrani zapošljavanja djece i Princip 6: privredni subjekti treba da pružaju podršku eliminaciji diskriminacije na radnom mjestu), zaštite životne sredine (Princip 7: privredni subjekti treba da odgovorno pristupaju životnoj sredini, Princip 8: privredni subjekti treba da promovišu projekte koji štite životnu sredinu i Princip 9: privredni subjekti treba da učestvuju u razvoju tehnologije koja ne nanosi štetu životnoj sredini) i borbe protiv korupcije (Princip 10: preduzeća treba da se bore protiv korupcije na svakom nivou, uključujući iznuđivanje i podmićivanje). Principi su zasnovani na Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, Deklaraciji Međunarodne organizacije rada o fundamentalnim principima i pravima na radu, Deklaraciji o životnoj sredini i razvoju i Konvenciji Ujedinjenih nacija protiv korupcije.
- 12 Weissbrodt, D., Kruger, M., 2003, Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights, *American Journal of International Law*, 97, pp. 902–903.
- 13 Commission on Human Rights, Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights, *Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations*

Potkomisija za unaprjeđenje i zaštitu ljudskih prava, a na osnovu dugogodišnjeg rada posebne radne grupe.¹⁴ Norme su zamišljene kao dokument koji će poslužiti za stvaranje međunarodnog običajnog prava ili međunarodnog ugovora kojim se reguliše oblast ljudskih prava i biznisa.¹⁵ Norme su naglašavale da države imaju primarnu odgovornost za poštovanje i zaštitu ljudskih prava, ali da takvu odgovornost imaju i transnacionalne korporacije i drugi poslovni subjekti u „okviru svojih područja aktivnosti i interesa“.¹⁶ Pored toga, Norme predviđaju da transnacionalne kompanije treba da obezbijede naknadu onim licima, tijelima i zajednicama koji su pretrpjeli štetu zbog nepoštovanja Normi.¹⁷ Nadzor nad primjenom Normi pratile bi UN ili drugi međunarodni ili državni mehanizmi koji postoje ili koji bi mogli biti uspostavljeni.¹⁸

Za Norme se može reći da se zasnivaju na univerzalističkom konceptu ljudskih prava te da u suštini zagovaraju ideju da međunarodno pravo o ljudskim pravima nameće direktne obaveze ne samo državama nego i nedržavnim akterima kao što su transnacionalne korporacije i druga preduzeća. Norme su upravo zbog ovakvog rezonovanja pokrenule usijanu debatu između korporacija, organizacija koje se bave zaštitom ljudskih prava, vlada i pravnika koji se bave privrednim i međunarodnim pravom.¹⁹

Ovaj dokument je srdačno pozdravljen od strane nevladinog sektora i velikog dijela akademske zajednice.²⁰ Međutim, veći dio poslovne zajednice i mnoge države su se snažno suprotstavili Normama, što je rezultiralo njihovim neusvajanjem od strane tadašnje Komisije za ljudska prava UN.²¹

Na poziv Komisije za ljudska prava generalni sekretar UN imenovao je harvardskog profesora Džona Ragija (*John Ruggie*) za svog specijalnog predstavnika za pitanje ljudskih prava i transnacionalnih korporacija i drugih privrednih subjekata (specijalni predstavnik). Ragi je žestoko kri-

and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights, UN dok. E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2 (26 August 2003).

14 Muhvić, D., 2016, str. 838.

15 *Ibid.*

16 Norme, norma 1.

17 Norme, norma 18.

18 Norme, norma 16.

19 Nolan, J., *Mapping the Movement: The Business and Human Rights Regulatory Framework*, in: Baumann-Pauly, D., Nolan, J., (eds.), 2016, *Business and Human Rights: From Principles to Practice*, Abingdon, New York, Routledge, p. 77.

20 Bachmann, S-D. O. V., Miretski, P. P., 2012, *Global Business and Human Rights – The UN 'Norms on the Responsibility of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights' – A Requiem*, *Deakin Law Review*, Vol. 17, No. 1, (SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1958537>) p. 8.

21 Bachmann, S-D. O. V., Miretski, P. P., 2012, p. 9.

tikovao Norme i izričito naglasio da ih neće uzimati kao osnov svog djelovanja.²² Prve dvije godine mandata posvetio je ekstenzivnom istraživanju postojećih standarda u oblasti biznisa i ljudskih prava²³ i utvrđivanju takozvanih regulatornih praznina (*governance gaps*), a druga dva dvogodišnja mandata je posvetio kreiranju okvira koji bi služio kao osnova za popunjavanje tih praznina. Poučen sudbinom Normi, Ragi je svoju pažnju usmjerio na osiguranje podrške poslovnog sektora i vlada. Za razliku od sastavljača Normi, koji su se uglavnom oslanjali na mišljenja akademske zajednice i civilnog društva, specijalni predstavnik je usvojio pragmatičniji pristup i u proces konsultacija uključio predstavnike država i poslovnih subjekata.²⁴

U aprilu 2008. godine, Ragi je predstavio „Zaštiti, poštuju i otkloni“ okvir, kao globalnu normativnu platformu i autoritativni vodič ka daljnim debatama i razvoju u oblasti biznisa i ljudskih prava.²⁵ Navedeni okvir se zasniva na tri komplementarna stuba. Prvi stub se odnosi na obavezu država da obezbijede zaštitu od kršenja ljudskih prava od strane trećih lica, uključujući tu i privredne subjekte. Drugi stub se odnosi na odgovornost korporacija da poštuju ljudska prava. Ova odgovornost podrazumijeva da privredni subjekti treba da postupaju s dužnom pažnjom i izbjegavaju zadiranje u prava drugih, kao i da „kontrolišu rizike povreda ljudskih prava s ciljem njihovog izbjegavanja“.²⁶ Treći stub se odnosi na potrebu da se žrtvama povreda ljudskih prava povezanih sa poslovnim sektorom obezbijedi pristup djelotvornim pravnim lijekovima.²⁷ Kako to Ragi objašnjava, navedenim okvirom se definiše šta se treba uraditi da bi se obezbijedila efikasna zaštita pojedinaca i zajednica od korporativnih povreda ljudskih prava.²⁸ Odgovor na pitanje kako se to treba uraditi sadržan je u Rukovodećim načelima.

3. SADRŽAJ I STRUKTURA RUKOVODEĆIH NAČELA

Ovaj ključni dokument o biznisu i ljudskim pravima sastoji se od 31 načela koja su, u skladu sa opštim načelima koja definišu tri stuba „Zaštiti, poštuju, otkloni“ okvira Ujedinjenih nacija, raspoređena u tri dijela. Prvi

22 Vid.: Commission on Human Rights, *Interim Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises*, UN dok. E/ CN.4/2006/97 (22 February 2006), paras. 56–69.

23 Muhvić, D., 2016, str. 841.

24 Bachmann, S-D. O. V., Miretski, P. P., 2012, p. 38.

25 Ruggie, J., 2013, *Just Business: Multinational Corporations and Human Rights (Norton Global Ethics Series)*, New York, London, W. W. Norton & Company, p. 81.

26 Muhvić, D., 2016, str. 843.

27 Rukovodeća načela, uvod, tačka 6.

28 Ruggie, J., 2013, p. 81.

dio Rukovodećih načela se odnosi na dužnosti država u pogledu zaštite ljudskih prava. Drugi dio se odnosi na odgovornosti kompanija u pogledu poštovanja ljudskih prava, dok treći dio sadrži odredbe kojima se nastoji omogućiti pristup pravnim lijekovima.

Po ugledu na Norme, i ovaj dokument sadrži komentare koji se odnose na svako pojedino načelo. Nakon svakog načela sledi komentar kojim se detaljnije pojašnjavaju dužnosti država i odgovornosti preduzeća navedene u načelu na koje se komentar odnosi.

Na samom početku dokumenta navode se opšta načela koja naglašavaju da je ovaj dokument zasnovan na široko prihvaćenoj trostrukoj tipologiji obaveza država u pogledu ljudskih prava, te da ne uvodi nikakve nove niti da umanjuje postojeće međunarodnopravne obaveze. S tim u vezi, naglašavaju se obaveze država da poštuju, štite i ostvaruju ljudska prava i osnovne slobode i prepoznaju uloge preduzeća kao posebnih organa društva koji moraju poštovati ljudska prava i ispunjavati sve zakonske obaveze koje se na njih odnose. Konačno, dokument je zasnovan i na prepoznavanju potrebe da prava i obaveze budu povezani sa odgovarajućim i efikasnim mehanizmima pravne zaštite u slučaju kršenja ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Rukovodeća načela ne sadrže posebne odredbe o tijelu zaduženom za njihovu implementaciju.²⁹ Međutim, u cilju efikasnijeg provođenja Rukovodećih načela, Savjet za ljudska prava UN uspostavio je tijelo pod nazivom Radna grupa o pitanjima ljudskih prava i transnacionalnih korporacija i drugih preduzeća (Radna grupa za biznis i ljudska prava) sačinjenu od pet eminentnih stručnjaka iz oblasti biznisa i ljudskih prava, koje imenuje Savjet za ljudska prava na period od tri godine.³⁰ Mandat Radne grupe, koji je obnovljen u dva navrata,³¹ dosta je široko postavljen.³²

29 Za razliku od Rukovodećih načela, Norme su sadržavale odredbe o mehanizmu za njihovu implementaciju, Norma 16 predviđa da će TNK i drugi poslovni subjekti biti podvrgnuti periodičnom monitoringu od strane Ujedinjenih nacija ili nekih drugih međunarodnih ili nacionalnih mehanizama koji postoje ili koji će biti uspostavljeni.

30 Human Rights Council, *Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises*, Resolution 17/4, UN dok. A/HRC/RES/17/4 (6 July 2011), para. 6. U sastav ove radne grupe ulaze i poznati kritičari Rukovodećih načela, kao što je profesor Deva.

31 Rezolucijama Savjeta za ljudska prava iz 2014. i 2017. godine, Human Rights Council, 2014, *Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises*, Resolution 26/22, UN dok. A/HRC/RES/26/22 (15 July 2014) i Human Rights Council, *Business and Human Rights: Mandate of the Working Group on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises*, Resolution 35/17, UN dok. A/HRC/RES/35/7 (14 July 2017), para. 12.

32 Human Rights Council, *Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises* (6 July 2011), para. 6, (a) – (j).

Ona je ovlaštena da promovira dobre prakse i naučene lekcije o implementaciji Rukovodećih načela, podržava napore na izgradnji kapaciteta i korištenju Rukovodećih načela, te da po zahtjevu daje savjete i preporuke u vezi sa razvojem domaćih zakonodavnih i institucionalnih rješenja koja se odnose na pitanja biznisa i ljudskih prava. Ona takođe rukovodi radom Foruma za biznis i ljudska prava koji služi kao globalna platforma za diskusiju o trendovima i izazovima u implementaciji Rukovodećih načela.³³

3.1. PRVI STUB: OBAVEZA DRŽAVA DA ŠTITE LJUDSKA PRAVA

Na obaveze država u pogledu zaštite ljudskih prava odnose se dva osnovna i osam operativnih načela. Prema osnovnim načelima³⁴ od država se zahtijeva da pruže zaštitu od kršenja ljudskih prava počinjenih od strane trećih lica, uključujući i preduzeća. Operativna načela tiču se pitanja vezanih za opšte regulatorne i javnopolitičke funkcije država,³⁵ povezanost države i poslovnih subjekata³⁶ i osiguranja koherentnosti javnih politika.³⁷

Iako se tvrdi da Rukovodeća načela ne umanjuju postojeće međunarodnopravne obaveze država u vezi sa ljudskim pravima, određena zamjerka se može uputiti na pristup ekstrateritorijalnim obavezama država u pogledu korporativnih kršenja ljudskih prava. Rukovodećim načelima je predviđeno da države „treba jasno da izraze očekivanja da svi privredni subjekti sa sjedištem na njihovoj teritoriji i/ili koji se nalaze pod njihovom jurisdikcijom poštuju ljudska prava u okviru svog poslovanja“.³⁸ Međutim, u komentaru uz Rukovodeće načelo 2 obrazlaže se kako u skladu sa normama međunarodnog prava ljudskih prava, države, uopšteno govoreći, nemaju obavezu da regulišu ekstrateritorijalne aktivnosti preduzeća sa sjedištem na njihovoj teritoriji i/ili pod njihovom jurisdikcijom, ali da ih ništa ne sprečava da to učine.

Ovaj komentar zaslužuje kritički osvrt, jer praksa prije svega ugovornih tijela Ujedinjenih nacija te brojni naučni radovi objavljeni na ovu

33 OHCHR, Working Group on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, (WGBHR) Overview, (<https://www.ohchr.org/EN/Issues/Business/Pages/WGHRandtransnationalcorporationsandotherbusiness.aspx> 16. 3. 2020).

34 Rukovodeća načela 1 i 2.

35 Rukovodeće načelo 3.

36 Rukovodeća načela 4–7.

37 Rukovodeća načela 8–10.

38 Rukovodeće načelo 2.

temu³⁹ sugerišu drukčije shvatanje ekstrateritorijalnih obaveza država u pogledu korporativnih kršenja ljudskih prava.

Tako je početkom ovog vijeka, Komitet za ekonomska socijalna i kulturna prava (KESK) u svom Opštem komentaru broj 14⁴⁰ naglasio da države članice Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima⁴¹ (MPESK) imaju obavezu da spriječe kršenje prava na zdravlje od strane trećih lica i izvan njihove teritorije.⁴² U Opštem komentaru broj 15 istog Komiteta naglašava se da države imaju obavezu da spriječe svoje državljane i kompanije da krše ljudsko pravo na vodu u drugim zemljama.⁴³ Sličnu opasku sadrži i Opšti komentar KESK-a broj 19 o pravu na socijalnu sigurnost.⁴⁴

- 39 McCorquodale, R., Simons, P., 2007, Responsibility Beyond Borders: State Responsibility for Extraterritorial Violations by Corporations of International Human Rights Law, *Modern Law Review*, Vol. 70, No. 4, p. 598; Augenstein, D., Kinley, D., When Human Rights “Responsibilities” Become “Duties”: The Extraterritorial obligations of states that bind corporations, in: Deva, S., Bilchitz, D. (eds.), 2013, *Human Rights Obligations of Business: Beyond the Corporate Responsibility to Respect?*, Cambridge, Cambridge University Press, 271; Bernaz, N., 2013, Enhancing Corporate Accountability for Human Rights Violations: Is Extraterritoriality the Magic Potion?, *Journal of Business Ethics*, 117, p. 493; Schutter, O., 2016, Towards a New Treaty on Business and Human Rights, *Business and Human Rights Journal*, 1, p. 41. Za suprotan stav vid.: O’Brien, C.M., 2018, The Home State Duty to Regulate the Human Rights Impacts of TNCs Abroad: A Rebuttal, *Business and Human Rights Journal*, 3, pp. 47–73.
- 40 Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), 2000, *General Comment No. 14 on the right to the highest attainable standard of health*, UN dok. E/C.12/2000/4 (11 August 2000). Opšte komentare možemo definisati kao dokumente u kojima ugovorna tijela UN daju tumačenja pojedinih odredaba međunarodnih ugovora čiju provedbu od strane država nadgledaju. Opšte komentare ugovornih tijela Ujedinjenih nacija međunarodni sudovi posmatraju kao autoritativnu interpretaciju obaveza koje proističu iz međunarodnih ugovora o ljudskim pravima. Vid.: Gerber, P., Kyriakakis, J., O’Byrne, K. L., 2013, General Comment 16 on State Obligations regarding the Impact of the Business Sector on Children’s Rights: What is Its Standing, Meaning and Effect? *Melbourne Journal of International Law*, Vol. 14, No. 1, pp. 93–128, p. 10, te u pogledu prakse međunarodnih sudova vid. fn. 68–72.
- 41 International Covenant on Civil and Political Rights, G.A. res. 2200A (XXI), 21 U.N. GAOR Supp. (No. 16) at 52, UN dok. A/6316 (1966), 999 U.N.T.S. 171, entered into force Mar. 23, 1976. Usvojen je Rezolucijom 2200A (XXI) Generalne skupštine 16. decembra 1966. godine. Stupio je na snagu 23. marta 1976. godine u skladu sa članom 49. *Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/71.
- 42 CESCR, 2000, para. 39
- 43 CESCR, 2003, *General Comment No. 15, The right to water (arts. 11 and 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)*, UN dok. E/C.12/2002/11 (20 January 2003), para. 33.
- 44 CESCR, 2008, *General Comment, No. 19, The right to social security (art. 9)*, UN dok. E/C.12/GC/19 (4 February 2008), para. 54.

Nakon usvajanja Rukovodećih načela od strane Savjeta za ljudska prava, dužnosti država u pogledu zaštite ljudskih prava u kontekstu privrednih djelatnosti su detaljnije objašnjena od strane pojedinih ugovornih tijela Ujedinjenih nacija. Tako je Komitet za prava djeteta u februaru 2013. godine usvojio Opšti komentar broj 16 o obavezama država u pogledu uticaja poslovnog sektora na prava djeteta.⁴⁵ Komitet je naglasio kako je neophodno da države uspostave adekvatne institucionalne i pravne okvire koji će osigurati da se, u kontekstu poslovnih aktivnosti, prava djece poštuju, štite i ostvaruju, kao i da obezbijede postojanje pravnih lijekova u slučaju kršenja ovih prava uključujući tu i ekstrateritorijalne aktivnosti.⁴⁶

KESK u svom Opštem komentaru broj 24 iz 2017. godine,⁴⁷ u kojem detaljno obrazlaže obaveze država u kontekstu poslovnog sektora i ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, ekstrateritorijalnim obavezama posvećuje jednu zasebnu cjelinu. Komitet objašnjava da obaveza države na osnovu MPESK-a ne prestaje na njenim granicama, te da su države članice Pakta dužne da preduzmu neophodne korake u sprečavanju kršenja ljudskih prava i izvan teritorije države ukoliko se ona mogu pripisati korporacijama registrovanim na njoj teritoriji.⁴⁸ Prema KESK-u, ekstrateritorijalne obaveze postoje kada države članice MPESK-a mogu uticati na situacije izvan njihove teritorije, u skladu sa ograničenjima međunarodnog prava, kontrolisanjem aktivnosti korporacija čiji je domicil na njihovoj teritoriji i na taj način doprinjeti poštovanju prava garantovanih Paktom izvan njihove teritorije.⁴⁹

Pored toga, i Međunarodni sud pravde stoji na stanovištu da se ugovori o ljudskim pravima pod određenim uslovima primjenjuju i izvan državne teritorije.⁵⁰

Usvajajući krajnje oprezan pristup ekstrateritorijalnim aktivnostima privrednih subjekata, Rukovodeća načela, kako to i Šuter (*Schutter*)⁵¹

45 Committee on the Rights of the Child (CRC), 2013, *General comment No. 16 on State obligations regarding the impact of the business sector on children's rights*, UN dok. CRC/C/GC/16 (17 April 2013).

46 CRC, 2013, paras. 38–46

47 Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), 2017, *General comment No. 24 on State obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in the context of business activities*, UN dok. E/C.12/GC/24 (18 October 2017).

48 CESCR, 2017, *General comment No. 24*, para. 26.

49 *Ibid.*, para. 28.

50 Vid. ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion of 9 July 2004.

51 Schutter, O., 2016, p. 45.

naglašava, mogu dovesti države u zabludu da obaveza regulisanja aktivnosti preduzeća u cilju prevencije ili ispravljanja kršenja ljudskih prava, pa i izvan njihove teritorije, nije utemeljena u međunarodnom pravu o ljudskim pravima.

S druge strane, treba imati u vidu da se Rukovodeća načela odnose na sve države bez obzira da li su članice pojedinih ugovora o ljudskim pravima i suštinski odslikavaju zahtjeve koje pred države kao osnovne nosioce dužnosti u oblasti ljudskih prava postavlja međunarodno pravo.⁵² U Rukovodećim načelima je jasno naglašeno da države imaju dužnost da pruže zaštitu od kršenja ljudskih prava od strane trećih lica, uključujući tu i preduzeća, preduzimanjem odgovarajućih mjera usmjerenih u cilju prevencije, istraživanja, kažnjavanja i obeštećenja zbog takvih kršenja putem usvajanja odgovarajućih politika, zakonodavnih i regulatornih rješenja te sudskih odluka.⁵³ U komentaru uz Rukovodeće načelo 1 objašnjava se da države prema pravilima međunarodnog prava mogu biti odgovorne ako im se kršenja ljudskih prava počinjena od strane trećih lica mogu pripisati ili ako su propustile da preduzmu adekvatne korake u sprečavanju, istraživanju i kažnjavanju odgovornih ili pak ispravljanju posljedica kršenja ljudskih prava od strane trećih lica.⁵⁴

Ova formulacija, za razliku od pristupa ekstrateritorijalnim obavezama, odslikava jasnu poziciju međunarodnih sudskih i kvazisudskih tijela o pozitivnim dužnostima država da aktivno djeluju na sprečavanju i ispravljanju korporativnih kršenja ljudskih prava kroz, između ostalog, usvajanje adekvatnog pravnog okvira. Ova pozitivna dužnost država da na adekvatan način regulišu ponašanja privrednih subjekata u cilju sprečavanja kršenja ljudskih prava i otklanjanja njihovih posljedica potvrđena je i kroz praksu Evropskog suda za ljudska prava⁵⁵ i tijela Ujedinjenih nacija. KESK u spomenutom Opštem komentaru br. 24 objašnjava da obaveza zaštite prava iz MPESK-a znači da države članice moraju da efikasno

52 Primjera radi, Rukovodeća načela naglašavaju da se država ne može osloboditi svojih obaveza u pogledu ljudskih prava tako što će neke od svojih funkcija povjeriti (na primjer u oblasti sigurnosti, upravljanja zatvorima i sl.) trećim licima kao što su preduzeća, što je potvrđeno i brojnim odlukama Evropskog suda za ljudska prava. Vid.: Komentar uz Načelo 5. Takođe vid.: UN, 2001, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, Report of the International Law Commission on the Work of Its Fifty-Third Session, UN GAOR 56th Sess., Supp. No. 10, at 43, UN dok. A/56/10, čl. 5.

53 Rukovodeće načelo 1.

54 Rukovodeće načelo 1, komentar.

55 Vid. npr. ECtHR, *Fadeyeva v. Russia*, no. 55723/00, Judgment of 9 June 2005, para. 89. i *Hatton and Others v. the United Kingdom*, no. 36022/97, Judgment of 8 July 2003 [GC], para. 98.

sprečavaju kršenje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava u kontekstu poslovnih aktivnosti.⁵⁶ Ova obaveza sadrži i pozitivnu dužnost usvajanja zakonodavnog okvira kojim se od poslovnih subjekata zahtijeva da sa dužnom pažnjom identifikuju, spriječe ili umanje rizike kršenja ljudskih prava kako neposredno tako i u njihovim lancima dobavljača.⁵⁷

3.2. DRUGI STUB: OBAVEZA POSLOVNOG SEKTORA DA POŠTUJE LJUDSKA PRAVA

Slično prethodnom i ovaj dio Rukovodećih načela je podijeljen na dvije cjeline. U prvoj se navode osnovna načela vezana za dužnosti korporacija i drugih privrednih subjekata u pogledu poštovanja ljudskih prava.⁵⁸ Prema osnovnim načelima, privredni subjekti treba da poštuju međunarodno priznata ljudska prava, koja minimalno uključuju prava sadržana u Međunarodnoj povelji o ljudskim pravima, osnovnim konvencijama Međunarodne organizacije rada kao i Deklaraciji Međunarodne organizacije rada o osnovnim načelima i pravima u vezi sa radom.⁵⁹

Odgovornost za poštovanje ljudskih prava odnosi se na sva preduzeća bez obzira na njihovu veličinu, sektor i okolnosti poslovanja, vlasništvo ili strukturu.⁶⁰ Od preduzeća se zahtijeva da spriječe negativne efekte na ljudska prava kroz njihove aktivnosti te da ih otklone ukoliko do njih dođe, kao i da nastoje spriječiti ili ublažiti negativne efekte na ljudska prava povezane sa njihovim poslovanjem, proizvodima ili uslugama koji proizilaze iz njihovih poslovnih odnosa, čak i ako sama nisu doprinjela tim efektima.⁶¹

U cilju ispunjavanja svoje odgovornosti da poštuju ljudska prava od preduzeća se očekuje da usvoje politike i procedure koje odgovaraju njihovoj prirodi i veličini, a naročito da: a) jasno izraze svoje opredjeljenje da poštuju ljudska prava, b) sa dužnom pažnjom provode postupak koji ima za cilj da utvrdi, spriječi, ublaži i objasni način na koji otklanjaju svoje negativne uticaje na ljudska prava i c) uspostave procedure za otklanjanje

56 CESCR, 2017, *General comment No. 24*, para.14.

57 CESCR, 2017, *General comment No. 24*, para. 16. Ovom prilikom Komitet se pozvao na Rukovodeća načela 15 i 17.

58 Rukovodeća načela 11–15.

59 Rukovodeća načela 11 i 12. Pod Međunarodnom poveljom o ljudskim pravima podrazumijevamo Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima zajedno sa dva pakta koja se odnose na građanska i politička prava, odnosno ekonomska, socijalna i kulturna prava.

60 Rukovodeće načelo 14.

61 Rukovodeće načelo 13.

štete nastale usljed njihovog negativnog neposrednog ili posrednog uticaja na ljudska prava.⁶²

U Operativnom načelu 16 dato je uputstvo o koracima koje poslovni subjekti treba da preduzmu u cilju izražavanja njihove opredjeljenosti poštovanju ljudskih prava. Tako najviše upravljačke strukture preduzeća, na osnovu prethodne procjene o njihovom uticaju na ljudska prava, treba da usvoje izjavu o politici poštovanja ljudskih prava, da je prosljede zaposlenicima, poslovnim partnerima i drugim relevantnim strankama i osiguraju da se ona odražava na cjelokupno poslovanje preduzeća.

Standard dužne pažnje o ljudskim pravima (*human rights due diligence*) centralni je koncept Rukovodećih načela o ljudskim pravima te stoga zaslužuje poseban osvrt. Engleski izraz *due diligence* kod nas se prevodi na više načina. U literaturi koja se odnosi na obaveze država u pogledu ljudskih prava, izraz se prevodi kao standard dužne pažnje,⁶³ dok se isti izraz u ekonomskim ili privrednopravnim tekstovima češće prevodi kao dubinska analiza ili dubinsko snimanje.⁶⁴ Mekorkodejl (*McCorquodale*) i Boniča (*Bonnitcha*) pronicljivo primjećuju da je upotreba ovog termina, prepoznatljivog (iako različito shvaćenog) kako poslovnim ljudima tako i pravnicima koji se bave ljudskim pravima kao i državama, bila lukava i namjerna taktika da se obezbijedi njihova podrška Rukovodećim načelima.⁶⁵

Standard dužne pažnje je dobro poznat u kontinentalnom obligacionom pravu iz kojeg je preuzet u međunarodno pravo kroz Grocijusove (*Grotius*) tekstove.⁶⁶ U međunarodnom pravu o ljudskim pravima standardom dužne pažnje (*due diligence*) definiše se priroda pozitivnih obaveza države da spriječi, istraži i kazni kršenje ljudskih prava počinjena od strane trećih lica, te osigura reparacije za takvo kršenje.⁶⁷ U poslovnom kontekstu

62 Rukovodeće načelo 15.

63 Vid.: Muhvić, D., 2016, str. 843; OSCE, 2011, *Krivična odgovornost i sankcioniranje počinilaca nasilja u porodici, Analiza i preporuke o krivičnopravnim sankcijama u predmetima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, str. 44.

64 Vid.: Karatović, I., Trošelj, D., 2007, Dubinska analiza poslovanja i zaštita na radu, *Sigurnost*, Vol. 49, br. 4, str. 353–363; Bogojević, B., 2017, *Osnovni osvrt na pravni Due Diligence* (<https://blog.aks.org.rs/du-diligence-izvestaj/>, 2. 12. 2019).

65 Bonnitcha, J., McCorquodale, R., 2017, The Concept of 'Due Diligence' in the UN Guiding Principles on Business and Human Rights, *The European Journal of International Law*, Vol. 28, No. 3, p. 900.

66 Bonnitcha, J., McCorquodale, R., 2017, p. 903.

67 Više o standardu dužne pažnje u međunarodnom pravu u kontekstu nasilja nad ženama (standard naročite prilježnosti, potpune posvećenosti, naročite revnosti kako se još ovaj engleski izraz prevodi) vid.: Branković, B., 2013, *Vesti iz budućnosti: Istanbulska konvencija i odgovornost države za borbu protiv nasilja nad ženama. Funkcionisanje opštih servisa – operacionalizacija dužne prilježnosti*, (<https://www.rs.undp>.

termin dubinska analiza (*due diligence*) obično se odnosi na proces provjere poslovanja nekog preduzeća u cilju identifikovanja i upravljanja poslovnim rizicima. Dubinska analiza se najčešće koristi prilikom pripajanja, spajanja ili preuzimanja preduzeća, ali nije ograničena samo na ove oblasti nego se primjenjuje i u drugim oblastima, npr., u cilju procjena rizika odobravanja kredita ili investiranja u određenu granu privrede.⁶⁸

Standard dužne pažnje o ljudskim pravima, kako je određen u Rukovodećim načelima, postavlja pred privredne subjekte nekoliko zahtjeva. Prvo, privredni subjekti treba da izvrše procjenu stvarnih ili potencijalnih uticaja na ljudska prava sa kojima poslovni subjekt može biti povezan. Drugo, poslovni subjekt na osnovu navedene procjene treba da poduzme određene mjere kako bi prekinuo ili spriječio negativne posljedice na ljudska prava, bez obzira da li one proizilaze iz obavljanja vlastite djelatnosti ili su prisutne u njegovoj mreži dobavljača ili drugih privrednih partnera. Treće, od privrednih subjekata se zahtijeva i da aktivno prate i procjenjuju učinkovitost preduzetih mjera na otklanjanju negativnog uticaja na ljudska prava, te da rade na njihovom stalnom unapređenju.⁶⁹ Konačno, od poslovnih subjekata se zahtijeva spremnost da javno izvještavaju o svojim nastojanjima da otklone njihov negativan uticaj na ljudska prava.⁷⁰

U Rukovodećim načelima ipak nije usvojena definicija standarda dužne pažnje o ljudskim pravima. Definiciju nalazimo u kasnijim dokumentima. U Vodiču za tumačenje korporativne odgovornosti poštovanja ljudskih prava definisan je standard dužne pažnje o ljudskim pravima kao stalni proces upravljanja koje svako odgovorno i obazrivo preduzeće treba da preduzme u skladu sa okolnostima (uključujući sektor, kontekst poslovanja, veličinu i slične faktore) da bi ispunilo svoju odgovornost u odnosu na poštovanje ljudskih prava.⁷¹

Prema tome, korporativna odgovornost postupanja sa dužnom pažnjom u suštini predstavlja kontinuirani proces koji omogućuje kompanijama da preduzmu korake u cilju saznavanja kakav uticaj na ljudska prava ostvaruju putem svog poslovanja, te osiguraju da njime ne krše ljudska prava niti doprinose takvim kršenjima. Ovi parametri dužne pažnje definisani su u Rukovodećem načelu 17, a kada ih pročitamo zajedno sa Rukovodećim načelom 13 i pratećim komentarom, dolazimo do zaključka

org/content/dam/serbia/Publications%20and%20reports/Serbian/OsnazivanjeZena/UNDP_SRB_VestiIzBuducnosti.pdf, 2. 12. 2019).

68 Bonnitca, J., McCorquodale, R., 2017, p. 901.

69 Vid.: komentar uz Rukovodeće načelo 20.

70 Vid.: Rukovodeće načelo 21.

71 UN OHCHR, 2012, *The Corporate Responsibility to Respect Human Rights: An interpretative Guide*, Geneva, p. 6.

da se korporativno postupanje u skladu sa standardom dužne pažnje odnosi kako na situacije štetne po ljudska prava izazvane sopstvenim aktivnostima kompanija tako i na situacije koje mogu biti rezultat njihovih poslovnih odnosa sa drugim stranama.

Pod „aktivnostima“ nekog poslovnog subjekta podrazumijevaju se i činjenja i nečinjenja, a termin „poslovni odnosi“ se odnosi na širok krug subjekata koji uključuju poslovne partnere preduzeća, ali i subjekte uključene u lance dobavljača, te sve ostale subjekte, državne i nedržavne, povezane sa njegovim poslovanjem, proizvodima ili uslugama. Dakle, standard dužne pažnje o ljudskim pravima zahtijeva od preduzeća ne samo da se suzdrže od postupaka kojima se krše ljudska prava nego da aktivno postupaju u cilju sprečavanja povreda ljudskih prava i otklanjanja posljedica tih povreda.⁷²

Nakon usvajanja Rukovodećih načela, koncept korporativne dužne pažnje o ljudskim pravima je ugrađen u mnoge druge dokumente. On je tako ugrađen u Preporuku Savjeta ministara o ljudskim pravima i biznisu⁷³ usvojenu pod okriljem Savjeta Evrope, revidiranu Tripartitnu deklaraciju o multinacionalnim preduzećima i društvenoj politici Međunarodne organizacije rada⁷⁴ kao i u pojedina zakonodavstva (npr. Francuske,⁷⁵ Ujedinjenog Kraljevstva,⁷⁶ Holandije⁷⁷). I poslovni sektor je nezavisno od pojedinih zakonodavnih rješenja započeo razvijanje koncepta i politika korporativne dužne pažnje.⁷⁸

Korporativna odgovornost da se poštuju ljudska prava obuhvata obezbjeđivanje ili saradnju u obezbjeđivanju obeštećenja u onim slučajevima

72 Tako i WGBHR, 2018, *Working group report on human rights due diligence*, UN dok. A/73/163, (16 July 2018), para. 17.

73 Recommendation CM/Rec(2106)3 of the Committee of Ministers to Member States on human rights and business, para. 20.

74 Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy, adopted by the Governing Body of the International Labour Office at its 204th Session (Geneva, November 1977) and amended at its 279th (November 2000), 295th (March 2006) and 329th (March 2017) Sessions, para.10 (d).

75 Loi no. 2017–399 du 27 Mars 2017 relative au devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre (<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000034290626&categorieLien=id>, 9.12.2019).

76 Modern Slavery Act 2015, (<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/30/contents/enacted>, 10.12.2019).

77 *Wet Zorgplicht Kinderarbeid*, (<https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j9v-vij5epmj1ey0/vkkaxylvdvzb>, 25.12.2019).

78 WGBHR, 2018, para. 20. Prema podacima Business and Human Rights Resource Centre-a (BHRRC) više od 350 kompanija je usvojilo planove o poštovanju ljudskih prava, vid.: BHRRC, 2019., *List of companies with human rights policies*, (<https://www.business-humanrights.org/en/company-policy-statements-on-human-rights>, 10.12.2019).

za koja se pokaže da su kompanije izazvale ili doprinijele negativnom učinku po ljudska prava.⁷⁹ Komentar uz načelo 22 prepoznaje da čak i poslovni subjekt sa najboljom politikom i praksom može da doprinese ili čak i izazove povrede ljudskih prava. Kad utvrdi postojanje takve situacije, bilo kroz proces provjere koju zahtjeva standard dužne pažnje bilo na drugi način, odgovornost poslovnog subjekta za poštovanje ljudskih prava podrazumijeva i njegovo aktivno učešće u otklanjanju ili nadoknadi štete.⁸⁰ Detaljnija uputstva o mehanizmima za naknadu štete razrađena su u trećem dijelu Rukovodećih načela.

3.3. TREĆI STUB: PRAVNI LIJEKOVI U SLUČAJU KORPORATIVNIH KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA

Ovaj dio sadržava jedno osnovno načelo i šest operativnih načela. Prema osnovnom načelu, države, kao dio svoje dužnosti u sprečavanju povreda ljudskih prava uslijed poslovnih aktivnosti, moraju preduzeti odgovarajuće korake kako bi kroz sudske, administrativne, zakonodavne i druge odgovarajuće postupke i mjere osigurale da žrtve takvih kršenja ljudskih prava imaju pristup djelotvornim mehanizmima pravne zaštite.⁸¹ Smjernice za uspostavljanje tih mehanizama date su u načelima 26–31. Njima se zagovara uspostavljanje širokog dijapazona mjera djelotvorne pravne zaštite. Tako države treba da poduzmu korake na uspostavi državnih sudskih i vansudskih mehanizama koji bi imali ovlašćenja da razmatraju pritužbe koje se odnose na kršenja ljudskih prava povezanih sa poslovnim aktivnostima.⁸² Pored toga, države treba da razviju mjere za olakšavanje pristupa nedržavnim žalbenim mehanizmima.⁸³

Rukovodeća načela potvrđuju da obaveza države da uspostavi djelotvorne mehanizme sudske zaštite podrazumijeva uspostavu nepristrasnog pravosudnog sistema otpornog na korupciju i na ekonomske ili političke pritiske drugih državnih organa ili poslovnih subjekata.⁸⁴ Efikasan pristup pravdi u slučaju korporativnih kršenja ljudskih prava podrazumijeva i da pristup pravdi nije ometan preprekama kao što su suviše visoke sudske takse, poteškoće u vezi sa angažovanjem pravnih zastupnika ili nemogućnosti podnošenja kolektivnih tužbi.⁸⁵

79 Rukovodeće načelo 22.

80 Vid.: komentar uz Rukovodeće načelo 22.

81 Rukovodeće načelo 25.

82 Rukovodeća načela 26 i 27.

83 Rukovodeća načela 28–31.

84 Komentar uz Rukovodeće načelo 26.

85 Upaređiti komentar uz Rukovodeće načelo 26.

Rukovodeća načela podstiču i uspostavljane djelotvornih i odgovarajućih vansudskih žalbenih mehanizama u okviru sveobuhvatnog javnog sistema pravne zaštite od korporativnih povreda ljudskih prava. Kao i u slučaju pravosudnih mehanizama zaštite, od država se zahtijeva da poduzmu korake u cilju otklanjanja dispariteta između stranaka, kao i da posebnu ulogu u ovom pogledu daju nacionalnim institucijama za zaštitu ljudskih prava.⁸⁶

Rukovodeća načela ne zahtijevaju samo od države da uspostavi žalbene mehanizme nego se obraćaju i nedržavnim akterima, te preporučuju i preduzećima da uspostave efikasne žalbene mehanizme dostupne pojedincima i zajednicama koji bi mogli biti izloženi negativnim učincima njihovog poslovanja. Ovi mehanizmi, prema komentaru uz načelo 29, poboljšavaju identifikaciju negativnih uticaja na ljudska prava u sklopu procjene koja se zahtjeva prema standardu dužne pažnje i omogućuju ranu naknadu štete eventualno nastalu usljed negativnog uticaja na ljudska prava te sprečavaju eskalaciju problema.

Bez obzira da li se radi o državnim ili nedržavnim žalbenim nesudskim mehanizmima, oni moraju ispunjavati određene kriterije kako bi se osigurala njihova efikasnost. Ti kriteriji razrađeni su u Rukovodećem načelu 31. Tako ovi mehanizmi moraju posjedovati legitimitet, odnosno uživati povjerenje onih aktera kojima su namijenjeni i biti odgovorni za pravično vođenje postupka. Oni zatim moraju biti pristupačni, odnosno poznati svim akterima i sposobni pružiti adekvatnu pomoć onima koji se suočavaju sa preprekama u pristupu. Pored toga, ti mehanizmi treba da su predvidivi i pravični, odnosno dužni su provoditi jasan postupak u određenim vremenskim okvirima i osigurati da stranke u sporovima budu jasno informisane o uslovima za uključivanje u postupak. Konačno, ovi mehanizmi treba da su transparentni i kompatibilni sa međunarodno priznatim ljudskim *pravima*. Takođe, ovi mehanizmi treba da budu zasnovani na saradnji sa grupama kojima su namijenjeni kao i da se trude da sporove rješavaju putem dijaloga.

Da obaveze država da zaštite ljudska prava i obaveze kompanija da poštuju ljudska prava ne bi bile samo mrtvo slovo na papiru, neophodno je uspostaviti sistem efikasnih lijekova za povrede ljudskih prava. Zagovaranjem široke lepeze žalbenih mehanizama čini se da Rukovodeća načela daju upute u tom pravcu. Međutim, može se primjetiti da ona ne sadrže definiciju efikasnog lijeka nego usmjeravaju pažnju na definisanje kriterijuma efikasnosti vansudskih žalbenih mehanizama. Kao što to primjećuje Radna grupa za biznis i ljudska prava, postoji značajna razlika između

86 Komentar uz Rukovodeće načelo 27.

efikasnih žalbenih mehanizama i efikasnog lijeka, jer postojanje efikasnih mehanizama i procesa ne mora nužno da znači i obezbjeđivanje efikasnih ishoda tih procesa.⁸⁷

Pravo na efikasan pravni lijek obuhvata dva aspekta, materijalni i proceduralni. Materijalni aspekt ovog prava, na primjer, uključuje davanje adekvatnih reparacija, naknade štete, javnih izvinjenja ili garancija da se slična štetna ponašanja neće ponoviti. Proceduralni aspekt odnosi se na prava koja podržavaju pristup pravnom lijeku kao što je pravo na efikasnu istragu, pravo na informacije, pravo na pravnu ili drugu pomoć.⁸⁸ Rukovodeća načela prepoznaju ovu karakteristiku prava na lijek naglašavajući da pristup efikasnim lijekovima ima „materijalne i proceduralne aspekte“.⁸⁹ Ipak, Deva izražava zabrinutost da Rukovodeća načela zanemaruju činjenicu da je pravo na pravni lijek ljudsko pravo te da ne preciziraju šta žrtve ljudskih prava mogu da očekuju u slučaju korporativnih kršenja ljudskih prava.⁹⁰

Međutim, čitanje komentara uz Rukovodeće načelo 25 dovodi do drugačijeg zaključka jer objašnjava da efikasni lijekovi mogu obuhvatiti „izvinjenja, restituciju, rehabilitaciju, naknadu materijalne ili nematerijalne štete, kaznene sankcije, te sprečavanje novih povreda putem, na primjer, sudskih zabrana ili putem davanja garancija za neponavljanje. Potrebno je naglasiti da smjernice navedene u trećem stubu, kao i one u prethodna dva, ne treba posmatrati izolovane nego ih je potrebno tumačiti kako posebno tako i zajedno sa svim drugim odredbama. Ukoliko, na primjer, odredbu drugog stava opšteg načela, prema kojoj kompanije moraju da poštuju ljudska prava, dovedemo u vezu sa odredbama rukovodećih načela 11 i 12 koje definišu da korporativna odgovornost poštovanja ljudskih prava uključuje izbjegavanje zadiranja u „međunarodno priznata ljudska prava“, onda dolazimo do zaključka da su kompanije dužne poštovati ljudsko pravo na pravni lijek, zajamčeno između ostalog i članom 8 Univerzalne deklaracije. U konačnici moglo bi se tvrditi da problem pristupa efikasnim lijekovima za ispravljanje posljedica korporativnih kršenja ljudskih prava ne leži u nekada uopštenom ili nedovoljno preciznom jeziku

87 WGBHR, 2017, Report of the Working Group on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, UN dok. A/72/162 (18 July 2017), para. 3.

88 O'Brien, C. M., 2018, *Business and Human Rights, A Handbook for Legal Practitioners*, Strasbourg, Council of Europe, p. 97.

89 Komentar uz Rukovodeće načelo 25.

90 Deva, S., *Treating Human Rights Lightly: A Critique of the Consensus Rhetoric and the Language Employed by the Guiding Principles*, in: Bilchitz, D., Deva, S., 2013, *Human Rights Obligations of Business, Beyond the Corporate Responsibility to Respect?*, Cambridge, p. 103.

Rukovodećih načela, nego u implementaciji tih načela od strane kako kompanija tako i država. Radna grupa za biznis i ljudska prava upozorava da je tek mali broj država u svoje nacionalne akcijske planove⁹¹ za implementaciju Rukovodećih načela uvrstio odredbe o uklanjanju opštepoznatih prepreka koje ometaju pristup efikasnim pravnim lijekovima.⁹² Pristup vansudskim nedržavnim žalbenim mehanizmima je opterećen suvišnim formalizmom, neuniformisanim pristupom te nemogućnosti mnogih mehanizama da u praksi obezbijede efikasan pravni lijek.⁹³

3.4. SADRŽINA RUKOVODEĆIH NAČELA: REKAPITULACIJA

Rukovodeća načela su krajnji proizvod šestogodišnjeg mandata specijalnog predstavnika generalnog sekretara Ujedinjenih nacija za pitanje biznisa i ljudskih prava Džona Ragija nastao na osnovu ekstenzivnih konsultacija sa predstavnicima država, poslovnog sektora, civilnog društva te niza istraživanja provedenih od strane pripadnika akademske zajednice. Rukovodeća načela afirmišu dužnost država da obezbijede zaštitu ljudskih prava od strane trećih lica uključujući tu i preduzeća, kroz preduzimanje niza administrativnih, zakonodavnih ili preventivnih koraka. S druge strane, poslovni subjekti, prema Rukovodećim načelima, imaju odgovornost za poštovanje ljudskih prava. Razlikovanje dužnosti država od odgovornosti preduzeća opravdano je različitim društvenim ulogama ovih subjekata, te shvatanjem da korporativna odgovornost za poštovanje ljudskih prava stoga postoji nezavisno od obaveza država proizašlih iz međunarodnog prava.⁹⁴

Iako na prvi pogled može izgledati tako, odgovornost kompanija da poštuju ljudska prava ne zahtijeva samo puko suzdržavanje od kršenja ljudskih prava nego može podrazumijevati i niz pozitivnih obaveza. U situacijama koje uključuju preduzeća pod kontrolom države ili onih kojima je povjereno vršenje javne vlasti, odnosno kad preduzeće obavlja

91 Radna grupa za biznis i ljudska prava preporučuje državama da usvoje nacionalne akcijske planove u cilju bolje implementacije Rukovodećih načela, te je u tom cilju izradila smjernice o nacionalnim akcionim planovima. Do marta 2020. godine, tek 23 države su usvojile nacionalne akcijske planove, dok su 24 zemlje u procesu izrade ovih planova, vid.: OHCHR, *State national action plans on Business and Human Rights*, (<https://www.ohchr.org/EN/Issues/Business/Pages/NationalActionPlans.aspx>, 1. 12. 2019).

92 WGBHR; 2017, para. 4.

93 https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/ARP/ARPIII_Discussion_Paper_Nov2019.pdf.

94 OHCHR, 2008, *Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights*, A/HRC/8/5 (7 April 2008) para. 55.

te poslove zbog propusta ili odsustva zvaničnih vlasti, preduzeća mogu imati i ne samo obavezu poštovanja nego i zaštite i ostvarenja ljudskih prava.⁹⁵ Pored toga, od preduzeća kao nedržavnih aktera se očekuje da poštuju ljudska prava gdje god posluju i bez obzira da li su države spremne da ispunjavaju svoje obaveze vezane za ljudska prava.⁹⁶ Odgovornost poštovanja ljudskih prava podrazumijeva preduzimanje adekvatnih mjera od strane država i kompanija u cilju sprečavanja, ublažavanja ili obeštećenja zbog povreda ljudskih prava putem državnih ili nedržavnih mehanizama.

S druge strane, Ragijev pragmatičan pristup, usmjeren na postizanje konsenzusa te obezbjeđenje podrške poslovnog sektora Rukovodećim načelima, doveo je i do pribjegavanja upotrebi izraza i formulacija razumljivijih poslovnom sektoru i prihvatljivijih pojedinim državama ili izbjegavanju davanja jasnih smjernica u pitanjima oko kojih je bilo teško postići konsenzus.⁹⁷ Ova Ragijeva taktika odigrala je veliku ulogu u osiguranju podrške Rukovodećim načelima od strane poslovnog sektora, ali i njihovom jednoglasnom usvajanju od strane Savjeta za ljudska prava UN. Primjenjena taktika, međutim, ilustruje ograničenja koja tradicionalno međunarodno pravo⁹⁸ nameće univerzalističkoj koncepciji ljudskih prava, te signalizuje da na međunarodnom nivou postoji spremnost da se postojanje nezavisne korporativne odgovornosti prema ljudskim pravima prizna, doduše za sada tek putem instrumenta mekog prava.⁹⁹

4. PRAVNA PRIRODA RUKOVODEĆIH NAČELA

Rukovodeća načela spaduju u onu grupu dokumenata koji se označavaju terminom „mekog“ prava (*soft law*). Upotreba instrumenata mekog prava u međunarodnom pravu nije neuobičajena pojava. Štaviše, naglašava se da u međunarodnom pravu postoji čitavo jedno carstvo mekog

95 Vid: Pitts, C., The United Nations ‘Protect, Respect, Remedy’ Framework and Guiding Principles, in: Baumann-Pauly, D., Nolan, J., 2016, *Business and Human Rights: From Principles to Practice*, Abingdon, New York, Routledge, p. 98, kao i CESCR, 2017, *General comment No. 24*, para. 11.

96 Vid: Rukovodeće načelo 11 i prateći komentar.

97 Bilchitz, D., Deva, S., The Human Rights Obligations of Business: A Critical Framework for the Future, in: Bilchitz, D., Deva, S., 2013, *Human Rights Obligations of Business, Beyond the Corporate Responsibility to Respect?*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 1–26.

98 Upoređi: Nolan, J., 2016, p. 67.

99 Vid: Nolan, J., The Corporate Responsibility to Respect Human Rights: Soft Law or Not Law?, in: Bilchitz, D., Deva, S., 2013, *Human Rights Obligations of Business, Beyond the Corporate Responsibility to Respect?*, CUE Cambridge, pp. 138–161.

prava koje na više načina utiče na sadržaj međunarodnog prava¹⁰⁰ bilo kao prethodnica klasičnom međunarodnom pravu,¹⁰¹ bilo kao sredstvo tumačenja ovog prava,¹⁰² ili konačno kao sredstvo za regulisanje onih odnosa za koje ne postoji spremnost njihovog regulisanja putem međunarodnog ugovora.¹⁰³ U narednim dijelovima ukazaće se na prednosti i kritike međunarodnog regulisanja kompleksne oblasti biznisa i ljudskih prava putem instrumenata mekog prava.

4.1. PREDNOSTI RUKOVODEĆIH NAČELA KAO INSTRUMENTA MEKOG PRAVA

Fleksibilnost instrumenata „mekog“ prava se može istaći kao jedna od najvećih prednosti Rukovodećih načela. Naime, njihov pravno neobavezujući karakter kombinovan sa upotrebom terminologije svojstvene poslovnom sektoru u samom tekstu Rukovodećih načela pogodio je obezbjeđivanju značajne podrške njihovom usvajanju i od strane poslovnog sektora, za razliku od prijašnjih inicijativa u ovoj oblasti. Ovaj „prvi dokument UN o korporativnoj odgovornosti za povrede ljudskih prava“,¹⁰⁴ upravo zbog toga što je instrument mekog prava, odnosi se na sva ljudska prava sadržana u međunarodnim ugovorima i na sve poslovne subjekte, bez obzira da li je država u kojoj poslovni subjekti obavljaju poslovanje ratifikovala određeni međunarodni ugovor o ljudskim pravima i bez obzira da li je istinski posvijećena poštovanju ljudskih prava.

Izbor instrumenata mekog prava za regulisanje oblasti biznisa i ljudskih prava čini se znatno pragmatičnijim u odnosu na dugotrajan i nezvjestan proces usvajanja i stupanja na snagu međunarodnog ugovora.

100 Gammeltoft-Hansen, T., Lagoutte, S., Cerone, J. (eds.), 2016, *Tracing the Roles of Soft Law in Human Rights*, Oxford, Oxford University Press, p. 1.

101 Chatzistavrou, F., 2005, L'usage du *soft law* dans le système juridique international et ses implications sémantiques et pratiques sur la notion de règle de droit, *Le Portique*, (<http://journals.openedition.org/leportique/591>, 3.12.2019), p. 3

102 Peters, A., Pagoto, I., 2006; Soft Law as a New Mode of Governance: A Legal Perspective, (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1668531&rec=1&sr_cabs=1876508&alg=7&xpos, 2. 12. 2019), p. 22–24. Dimitrijević, opisuje *Deklaraciju o pravima pripadnika nacionalnih ili etničkih, vjerskih i jezičkih manjina* kao „važno uputstvo za tumačenje“ člana 27. MPESK; Dimitrijević, V., Prava pripadnika manjina prema Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima, u: Radivojević, Z., (ur.), 2014, *Ustavne i međunarodnopravne garancije ljudskih prava*, Zbornik radova, Niš, Pravni fakultet u Nišu, Centar za publikacije, str. 10.

103 Vid.: Trubek, D., Cottrell, P., Nance, M., 2005, 'Soft Law', 'Hard Law', and European Integration: Toward a Theory of Hybridity, *Wisconsin Legal Studies Research Paper*, 1002, pp. 11–12, i upute na mnogobrojne druge izvore.

104 Beširević, V., 2018, „Uhvati me ako možeš“: osvrt na problem (ne)odgovornosti transnacionalnih korporacija zbog kršenja ljudskih prava, *Pravni zapisi*, 1, str. 31.

Sveobuhvatna podrška Rukovodećim načelima od strane Savjeta za ljudska prava UN rezultirala je i usvajanjem novih ili usklađivanjem postojećih standarda i instrumenata mekog prava. Rukovodeća načela su postala vodilja za tumačenje principa ljudskih prava sadržanog u Globalnom sporazumu Ujedinjenih nacija¹⁰⁵ te našla svoje mjesto i u Agendi za održivi razvoj do 2030, koju je Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila na svojoj 69. sjednici.¹⁰⁶

U 2011. godini, Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) uskladila je svoje Smjernice za multinacionalna preduzeća sa Rukovodećim načelima.¹⁰⁷ Takođe, Smjernice OECD-a za upravljanje preduzećima u vlasništvu države¹⁰⁸ odlikavaju principe Rukovodećih načela.¹⁰⁹ Opšta konferencija Međunarodne organizacija rada, oslanjajući se i pozivajući na Rukovodeća načela, usvojila je Rezoluciju o pristojnom radu u globalnim lancima dobavljača.¹¹⁰ Pod okriljem Savjeta Evrope usvojena je Deklaracija o Rukovodećima načelima, a kasnije i Preporuka Savjeta ministara o ljudskim pravima i biznisu.¹¹¹ Ova preporuka zahtjeva od država članica Savjeta Evrope da analiziraju svoje zakonodavstvo i usklade ga sa odredbama Rukovodećih načela. Preporuka takođe nastoji da pomogne državama članicama Savjeta Evrope da implementiraju Rukovodeća načela sa posebnim fokusom na treći stub posvijećen pravnim lijekovima. U okviru Evropske unije (EU), komunikacija Evropske komisije o korporativnoj društvenoj odgovornosti ohrabruje implementaciju Rukovodećih načela u EU.¹¹² Organizacija američkih država je usvojila dvije rezolucije

105 UN Global Compact/OHCHR, 2011, *The UN Guiding Principles on Business and Human Rights: Relationship to UN Global Compact Commitments* (https://www.unglobalcompact.org/docs/issues_doc/human_rights/Resources/GPs_GC%20note.pdf, 30. 12. 2019).

106 UN General Assembly, *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, UN dok. A/RES/70/1 (25 September 2015), para. 65.

107 Vid.: OECD, 2011, *Guidelines for Multinational Enterprises, Part IV Human Rights*, (<http://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>, 8. 12. 2019) p. 31.

108 OECD, 2015, *Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises*, (<https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264244160-en.pdf?expires=1575790734&id=id&accname=guest&checksum=B82B6F7C76DEE925A8D841DDD34151FC>, 8. 12. 2019).

109 Vid.: OECD, 2015, *Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises*, p. 60.

110 ILO, 2016, *Resolution Concerning Decent Work in Global Supply Chains*, General Conference.

111 Recommendation CM/Rec (2106)3 of the Committee of Ministers to Member States on Human Rights and Business.

112 European Commission, 2011, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and*

u kojima se poziva na Rukovodeća načela.¹¹³ Podršku implementaciji na nacionalnom nivou dala je i Međuvladina komisija za ljudska prava zemalja ASEAN-a.¹¹⁴

Pored navedenog, Rukovodeća načela su uticala i na formiranje drugih standarda kao što su standardi Međunarodne finansijske korporacije o ekološkoj i društvenoj održivosti ili ISO standard 26000 o društvenoj odgovornosti. Dokazujući sposobnost mekog prava da utiče na tumačenje prava od strane sudova, Rukovodeća načela su našla svoje mjesto i u sudskim odlukama.¹¹⁵

4.2. NEDOSTACI MEKOG PRAVA U KONTEKSTU KORPORATIVNIH KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA

Mnogi argumenti koji se navode kao prednosti mekog prava u kontekstu zaštite ljudskih prava, kao što su njegova tendencija prerastanja u klasično pravo¹¹⁶ i sposobnost da utiče kako na međunarodno tako i unutrašnje zakonodavstvo, mogu se u istom ovom kontekstu pokazati i kao nedostaci. Na primjer, sa novim instrumentom „mekog“ prava mogu se usvojiti principi i shvatanja koja na određen način umanjuju značaj poštovanja ljudskih prava. Tako je u osvit njihovog usvajanja od strane Ujedinjenih nacija Nacrt Rukovodećih načela o biznisu i ljudskim pravima bio predmet oštre kritike nekoliko nevladinih organizacija aktivnih u polju ljudskih prava.¹¹⁷ Nacrt je opisan kao instrument koji na određenim mjestima usvaja „regresivan“ pristup u pogledu obaveza država u polju ljud-

the Committee of the Regions on a Renewed EU Strategy 2011–14 for Corporate Social Responsibility, p. 14.

113 Organization of American States, Promotion of Corporate Social Responsibility in the Hemisphere, AG/RES. 2753 (XLII-O/12), (https://www.oas.org/en/sla/dil/docs/AG-RES_2840_XLIV-O-14.pdf, 26. 12. 2019), te Organization of American States, Promotion and Protection of Human Rights in Business, AG/dok.5452/14, (https://www.oas.org/en/sla/dil/docs/AG-RES_2840_XLIV-O-14.pdf, 26. 12. 2019).

114 Vid.: ASEAN, 2018, ASEAN promotes human rights-abiding business practices, (<https://asean.org/asean-promotes-human-rights-abiding-business-practices/>, 27. 12. 2019).

115 Faracik B., 2017, *EU Parliament Study on Implementation of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights*, ([http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/578031/EXPO_STU\(2017\)578031_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/578031/EXPO_STU(2017)578031_EN.pdf), 24. 12. 2019), p. 16. fn. 16.

116 Avramović, D., 2011, „Omekšavanjem prava“ ka međunarodnoj vladavini prava, *Srpska politička misao*, Vol. 32, br. 2, str. 273.

117 Joint Civil Society Statement on the Draft Guiding Principles on Business and Human Rights, 2011, (<https://www.fidh.org/en/issues/globalisation-human-rights/business-and-human-rights/Joint-Civil-Society-Statement-on,9066>, 24.12.2018).

skih prava kao i „odgovornosti nedržavnih subjekata“.¹¹⁸ Takođe se primjećuje da ovaj instrument u sebi nosi rizik da potkopa napore na jačanju korporativne odgovornosti za kršenja ljudskih prava.¹¹⁹

Nolan se pita da li ovo kontinuirano pribjegavanje „mekom“ pravu kao sredstvu regulisanja odgovornosti korporacija u pogledu ljudskih prava može spriječiti korporativna kršenja ljudskih prava.¹²⁰ Snažna podrška ovim principima od strane poslovnog sektora i konsenzus pri njihovom odobravanju od strane UN su obezbjeđeni, kako to Nolan pojašnjava, upravo zbog toga što je ovaj instrument od prvih njegovih nacрта shvatan kao *nepravo*, a korporativna odgovornost da poštuje ljudska prava nije nešto što bi se moglo okarakterisati kao pravna obaveza.¹²¹ Neobavezujući karakter Rukovodećih načela se opisuje kao prepreka sprečavanju povreda ljudskih prava od strane transnacionalnih korporacija. Ističe se da korporacije mogu odbiti da primjenjuju načela bez ikakvih posljedica ili pak da se deklarativno izjasne da ih prihvataju, a u praksi da ne učine ništa da ih i sprovedu.¹²²

Stoga je na inicijativu Ekvadora i Južne Afrike, u junu 2014, Savjet za ljudska prava UN usvojio rezoluciju kojom se poziva na osnivanje međuvladine grupe koja bi razmotrila mogućnosti usvajanja obavezujućeg međunarodnopravnog instrumenta kojim bi se regulisale aktivnosti transnacionalnih korporacija i drugih privrednih subjekata u pogledu ljudskih prava.¹²³ Iako je navedena grupa preduzela niz koraka u kreiranju pravno obavezujućeg dokumenta, uključujući tu i usvajanje nekoliko nacрта ovog dokumenta,¹²⁴ u ovom trenutku je teško procijeniti koliko će ovaj proces trajati. Treba naglasiti da je Savjet u isto vrijeme jednoglasno usvojio rezoluciju kojom se poziva na dalju implementaciju Rukovodećih načela.¹²⁵

118 Joint Civil Society Statement on the Draft Guiding Principles on Business and Human Rights, 2011.

119 *Ibid.*

120 Nolan, J., 2013, p. 154.

121 *Ibid.*, p. 157.

122 Albin-Lackey, C., 2013, p. 4.

123 Human Rights Council, *Elaboration of an International Legally Binding Instrument on Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Respect to Human Rights*, UN dok. A/HRC Res. 26/9 (14 July 2014). Usvajanje ove rezolucije je pratilo grupisanje država članica Savjeta u tri tabora – prvog, sačinjenog uglavnom od zemalja u razvoju koje su podržale rezoluciju, drugog koji je glasao protiv rezolucije i kojeg su uglavnom činile razvijene zemlje, te trećeg koji se uzdržao od glasanja.

124 Vid.: https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGTransCorp/OEIGWG_RevisedDraft_LBI.pdf, 2. 9. 2019).

125 Human Rights Council, 2011, *Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises*, UN dok. A/HRC/ 126/L.1 (23 July 2014).

5. KRITIKE I POTENCIJAL RUKOVODEĆIH NAČELA

Rukovodeća načela kojima se sprovodi „Zaštiti, poštuj i otkloni“ okvir Ujedinjenih nacija pored svih nedostataka predstavljaju značajan korak u nastojanju da se reguliše oblast biznisa i ljudskih prava. Zahvaljujući njihovom jednoglasnom usvajanju od strane Savjeta za ljudska prava, što je samo po sebi izuzetna činjenica jer je jednoglasan stav Savjeta vrlo rijetka pojava, tema biznisa i ljudskih prava je uvrštena u dnevni red mnogih međunarodnih foruma. Odobravanje i prihvatanje ovih načela od širokog kruga subjekata, uključujući i prethodne inicijative, utrla je put i ka regulisanju oblasti ljudskih prava i biznisa putem sveobuhvatnog međunarodnog ugovora.

Međutim, Rukovodećim načelima se može uputiti i veliki broj kritika. Prigovara se da zbog svog neobavezujućeg karaktera pogoduju razvoju koncepta društveno odgovornog poslovanja, te da podrivaju koncept pravne odgovornosti transnacionalnih kompanija ističući da se odgovornost kompanija da poštuju ljudska prava razlikuje od pitanja pravne odgovornosti. Rukovodećim načelima se takođe zamjera pretjerana upotreba poslovne terminologije, te se upozorava da se ovakvim pristupom otupljuje oštrica normativnog značaja koncepta ljudskih prava. Dalje, Rukovodećim načelima se zamjera da promovišu poštovanje samo određenih ljudskih prava, te da su ona proizvod velikih ustupaka poslovnom sektoru, što se ogleda u činjenici da se kompanije ne navode kao potencijalni kršioci ljudskih prava nego se govori samo o njihovom štetnom uticaju po ljudska prava. Konačno, Rukovodeća načela kritikuju i zbog uvođenja standarda dužne pažnje, koji se karakteriše kao mehanizam koji može pogodovati izbjegavanju pravne odgovornosti za kršenje ljudskih prava.¹²⁶

Navedene kritičke argumente možemo posmatrati i sa drugog, nešto optimističnijeg, stanovišta. Naime, kako su Rukovodeća načela utemeljena na postojećim obavezama država prema međunarodnom pravu o ljudskim pravima, teško da ih možemo opisati kao izrazito dobrovoljni instrument kojim se razvija koncept društveno odgovornog poslovanja. Ona se, za razliku od Globalnog sporazuma, čiji se principi primjenjuju samo na one subjekte koji odluče da mu se pridruže, odnose na sve države i sve privredne subjekte. Pored toga, za Rukovodeća načela možemo reći da ne zastupaju ideju društveno odgovornog poslovanja, jer u skladu sa komentarom uz Rukovodeće načelo 11, aktivnosti na unapređenju ljudskih prava kroz filantropske ili druge inicijative društveno odgovornog poslovanja ne mogu da nadomjeste bilo kakvo nepoštovanje ljudskih prava.¹²⁷

126 Navedeno prema Beširević, V., 2018, str. 31–32, fusnote izostavljene.

127 O'Brien, C.M., 2018, *Business and Human Rights, A Handbook for Legal Practitioners*, Strasbourg, Council of Europe, p. 74.

Umjesto toga Rukovodeća načela, u skladu sa ranijim dokumentima usvojenim pod okriljem Ujedinjenih nacija,¹²⁸ promoviraju odgovornost poslovnih subjekata kao nedržavnih aktera da poštuju ljudska prava. Ovdje se vrijedi prisjetiti da se Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima obraća svakom pojedincu i svakom organu društva. Kako to Henkin ispravno primjećuje, svaki pojedinac i svaki organ društva ne oslobađa nikoga obaveze poštovanja ljudskih prava, uključujući tu i kompanije.¹²⁹ Može se reći da odgovornost preduzeća da poštuju ljudska prava, opisana kao društveno očekivanje i utemeljena na međunarodno priznatim ljudskim pravima, reafirmiše poziv Univerzalne deklaracije upućen svakom pojedincu i organu društva da promoviraju ljudska prava. Ovakav zaključak proizilazi i iz iščitavanja teksta opštih načela prema kojem su Rukovodeća načela zasnovana na prepoznavanju „uloge preduzeća koja kao [...] organi društva [...] moraju da poštuju ljudska prava“. Međutim, prava navedena u Univerzalnoj deklaraciji svoju pravnu snagu crpe iz odredaba međunarodnog prava koje u pravilu direktno obavezuje države.¹³⁰ Govoreći o korporativnoj odgovornosti za poštovanje ljudskih prava, Rukovodeća načela uzimaju u obzir realnost prema kojoj je univerzalistička koncepcija ljudskih prava omeđena granicama međunarodnog javnog prava gdje centralnu ulogu u kreiranju prava imaju države a ne nedržavni subjekti. U trenutku usvajanja Rukovodećih načela, kao i sada, vrlo je teško očekivati da bi većina država bila spremna pristati na nametanje direktnih pravnih obaveza transnacionalnim korporacijama i drugim privrednim subjektima u pogledu ljudskih prava.¹³¹

Kako Ragi objašnjava, inspiraciju za rad na Rukovodećim načelima našao je u shvatanjima nobelovca Amartije Sena (*Amartya Sen*), koji zastupa tezu da ljudska prava moramo posmatrati nezavisno od prava o ljudskim pravima.¹³² Stoga Rukovodeća načela traže od kompanija da poštuju

128 Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms (UN dok. GA resolution 53–53/144 of 9 December 1998).

129 Henkin, L., 1999, The Universal Declaration at 50 and the Challenge of Global Markets, *Brooklyn Journal of International Law*, 17, p. 25, citiran u: Clapham, A., 2006, *Human rights obligations of Non-State Actors*, Oxford, New York, Oxford University Press, p. 228.

130 McBeth, A., 2008, Every Organ of Society: The Responsibility of Non-State Actors for the Realization of Human Rights, *Hamline Journal of Public Law and Policy*, Vol. 30, No. 1, p. 1.

131 Daum, I., 2018, A Future Treaty on Business and Human Rights – Its Main Functions, *Völkerrechtsblog*, doi: 10.17176/20180719-112052-0 (<https://voelkerrechtsblog.org/a-future-treaty-on-business-and-human-rights-its-main-functions/>), 20. 3. 2020).

132 Ruggie, J., 2013, p. 108. Senova etička teorija ljudskih prava, kako to Meklod (*Macleod*) objašnjava, zasniva se na četiri hipoteze, prva je da su ljudska prava moralna a

sva međunarodno priznata ljudska prava,¹³³ a ne međunarodno pravo o ljudskim pravima kao takvo. Od kompanija se tako očekuje da poštuju prava zajamčena ugovorima o ljudskim pravima koje zemlja domaćina ili zemlja porijekla nije ratifikovala.¹³⁴

U pogledu prigovora o isuviše velikom oslanjanju na poslovnu terminologiju, može se istaći da ne bi bilo pretjerano tvrditi da je baš ovakav pristup i pogodio prihvatnju Rukovodećih načela od strane onih privrednih subjekata koji su donedavno osporavali da uopšte imaju obaveze u pogledu ljudskih prava. Ado (*Addo*) pronicljivo primjećuje da su Rukovodeća načela, te proces njihovog stvaranja i usvajanja pružili značajne lekcije nauci međunarodnog prava, naročito u pogledu učešća nedržavnih aktera i rastućeg značaja instrumenata „mekog“ prava u procesu stvaranja međunarodnog prava.¹³⁵ Poredeći uspjeh Rukovodećih načela sa spektakularnim neuspjehom Normi, Ado zaključuje da je uključivanje onih nedržavnih aktera u razvoj standarda koji će se i odnositi na njih, dovelo do visokog nivoa razumijevanja, ali i potvrdilo značaj principa supsidijarnosti u procesu kreiranja međunarodnog prava. Konačno, ovaj pristup, naglašava Ado, poziva na preispitivanja tradicionalnog fokusa usmjerenog na države kao opšte kreatore normi međunarodnog prava koji se nije uvijek pokazao kao dovoljno uspješan.¹³⁶

Insistiranjem na razlikovanju dužnosti država od korporativne odgovornosti, Ragi je nastojao da skrene pažnju sa akademske rasprave o prirodi odgovornosti preduzeća u pogledu ljudskih prava na pitanje kako da preduzeća poštuju ljudska prava.¹³⁷ Obaveza postupanja u skladu sa dužnom pažnjom sa karakteristikama određenim Rukovodećim načelima daje odgovor na ovo pitanje. Kako se korporativna odgovornost postupanja sa dužnom pažnjom odnosi na širok spektar situacija, uključujući vlastita činjenja i nečinjenja preduzeća kao i postupanja njegovih dobavljača

ne zakonska, druga da ona iako su moralna ne zahtjevaju transformaciju u zakonska prava, treća, da ekspanzivna teorija ljudskih prava može obuhvatiti širok spektar ljudskih prava iz građanskog, političkog, ekonomskog, socijalnog i kulturnog domena bez potrebe da oponaša kataloge prava navedene u deklaracijama i paktovima donesenim nakon Drugog svjetskog rata, te da sve obaveze nastale na osnovu ljudskih prava i nisu savršene obaveze. Vid.: Macleod, A. M., 2015, Amartya Sen on Human Rights in *The Idea of Justice, Philosophy and Social Criticism*, Vol. 41, pp. 11–19.

133 Rukovodeće načelo 12 i prateći komentar.

134 Ruggie, J., *Incorporating Human Rights: Lessons Learned, and Next Steps*, in: Baumann-Pauly, D., Nolan, J., (eds.), 2016, *Business and Human Rights: From Principles to Practice*, Abingdon, New York, Routledge, p. 107.

135 Addo, M. K., 2014, *The Reality of the United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights*, *Human Rights Law Review*, 14, p. 145.

136 Addo, M. K., 2014, p. 146.

137 Ruggie, J., 2016, p. 108.

i poslovnih partnera, manevarski prostor za korištenje standarda dužne pažnje kao potencijalne odbrane od odgovornosti je znatno sužen. Potvrdu ovog stava možemo naći u komentaru uz Rukovodeće načelo 17 u kojem se objašnjava da postupanje u skladu sa standardom dužne pažnje može pomoći preduzećima u odbrani od odgovornosti za povrede ljudskih prava, međutim, takođe se naglašava da preduzeća koja iskazuju dužnu pažnju ne treba da pretpostavljaju da će samim tim automatski i u potpunosti biti oslobođena odgovornosti za povrede ljudskih prava ili za doprinos tim povredama.

Pored toga, zahtjev za iskazivanje dužne pažnje o ljudskim pravima može pomoći pri prevazilaženju poteškoća povezanih sa pitanjem proboja pravne ličnosti u postupcima za utuživanja korporativnih kršenja ljudskih prava. Kako Šuter primjećuje, zahtjev za iskazivanje dužne pažnje o ljudskim pravima, definisan Rukovodećim načelima, ispunjava važnu normativnu ulogu koja ne zavisi od faktičkog stepena kontrole jednog preduzeća nad drugim, bilo da ga posjeduje ili je sa njim u ugovornim odnosima.¹³⁸

Naravno, ovakvo rezonovanje je prihvatljivo pod uslovom da je pravna odgovornost uslovljena zakonskom obavezom preduzeća da postupaju u skladu sa standardom dužne pažnje. Međutim, Rukovodeća načela su instrument mekog prava, te kao takva po svojoj prirodi nisu obavezujuća, niti navode da postupanje u skladu sa standardom dužne pažnje predstavlja obavezu preduzeća.

Ako je korporativno postupanje u skladu sa dužnom pažnjom ključ za sprečavanje negativnih učinaka po ljudska prava i ključ za pitanje korporativnog vela, onda nepostojanje zakonske obaveze postupanja u skladu sa standardom dužne pažnje možemo predstaviti kao najslabiju kariku Rukovodećih načela.

Uvođenje korporativne obaveze postupanja u skladu sa standardom dužne pažnje o ljudskim pravima (engl. *mandatory human rights due diligence*) u nacionalna zakonodavstva pomoglo bi ne samo izbjegavanju kršenja ljudskih prava nego i njihovom utuživanju od strane žrtava, kao i otklanjanju nelojalne konkurencije.¹³⁹ Rukovodeća načela, kao *soft law*

138 Schutter, O., 2016, p. 54.

139 Pod nelojalnom konkurencijom u ovom kontekstu podrazumijevamo različite situacije u kojima se mogu naći dvije kompanije koje se bave sličnim djelatnostima, na primjer niskogradnjom, jedna koja postupa u skladu sa standardom dužne pažnje i druga koja to ne radi. Tako na primjer ukoliko se ove dvije kompanije prijave na javni poziv za izvođenje radova na dionici nekog javnog puta, kompanija koja ne postupa u skladu sa standardom dužne pažnje te angažuje podizvođača ili dobavljača koji se koristi uslugama žrtava trgovine ljudima, biće konkurentnija u odnosu na kompaniju koja provodi postupak dužne pažnje i vodi računa o tome koga angažuje kao svog dobavljača.

instrument, naravno ne sadrže takvu obavezu, ali je ona utemeljena u pravu ljudskih prava. Naime, ako korporativna odgovornost podrazumijeva da privredni subjekti poštuju ljudska prava, onda obaveza države da zaštiti ljudska prava neizostavno podrazumijeva obavezu da osigura da kompanije izvršavaju tu odgovornost. Dužnost država da štite ljudska prava putem regulisanja ponašanja privatnih subjekata opisuje se kao *aquis* međunarodnog prava o ljudskim pravima.¹⁴⁰ KESK eksplicitno naglašava da obaveza zaštite sadrži i pozitivnu dužnost usvajanja zakonodavnog okvira kojim se poslovnim subjektima nameće obaveza da sa dužnom pažnjom identifikuju, spriječe ili umanje rizike kršenja ljudskih prava zajamčenih MPESK-om kako neposredno tako i u njihovim lancima dobavljača, odnosno od strane njihovih podugovorača, dobavljača, franšiza ili drugih poslovnih partnera.¹⁴¹ Kako se dobavljači i poslovni partneri jednog privrednog društva mogu nalaziti širom svijeta, nametanje obaveze iskazivanja dužne pažnje o ljudskim pravima podrazumijeva da ona nije ograničena samo na teritoriju države u kojoj preduzeće ima domicil.

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U eri globalizacije i digitalizacije, Rukovodeća načela predstavljaju koristan alat za sve one koji su posvećeni ljudskim pravima da ga iskoriste za otklanjanje uslova koji pogoduju korporativnim kršenjima ljudskih prava. Naime, Rukovodeća načela zbog svoje prirode „mekog“ prava predstavljaju niz preporuka za ponašanje, kako država tako i privrednih subjekata. Rukovodeća načela su inspirisala tijela Ujedinjenih nacija da pojasne obaveze država u pogledu poslovnog sektora i ljudskih prava. Regionalne organizacije, kao što je Savjet Evrope, razvile su svoje instrumente mekog prava. Na unutrašnjem planu, nacionalne institucije za zaštitu ljudskih prava koriste ovaj instrument za unapređenje ljudskih prava u kontekstu poslovnih aktivnosti. Mnoge kompanije pristupile su uspostavi unutrašnjih mehanizama ublažavanja ili otklanjanja uticaja svojih aktivnosti na ljudska prava. Konačno, pitanja vezana za pravnu neobaveznost mekog prava potakla je Savjet za ljudska prava da podrži inicijativu za usvajanje pravno obavezujućeg instrumenta u ovoj oblasti, ali da u isto vrijeme pozove na implementaciju Rukovodećih načela. Ovi potezi ukazuju na potrebu za kompromisnim rješenjima u ovoj oblasti, kao i na značajnu ulogu mekog prava u razvoju korporativne odgovornosti u pogledu ljudskih prava.

140 Schutter, O., 2016, p. 44.

141 CESCR, 2017, *General comment No. 24*, para. 16. Ovom prilikom Komitet se pozvao na Rukovodeća načela 15 i 17.

Bez obzira na jednoglasno usvajanje Rukovodećih načela od strane Savjeta za ljudska prava, te bez obzira na njihov doprinos razvoju novih standarda i smjernica u oblasti biznisa i ljudskih prava, njihov uticaj će biti lišen efektivnog dejstva ukoliko sa njima nisu upoznate sve države i svi poslovni subjekti.¹⁴² Imajući navedeno u vidu, ovim radom se nastojalo da se pobliže objasni suštinski sadržaj Rukovodećih načela Ujedinjenih nacija o biznisu i ljudskim pravima i da ga se učini razumljivijim državnim akterima, poslovnim subjektima i organizacijama civilnog društva. Pored toga, nastajalo se da se ponudi analiza pojedinih odredaba ovog značajnog pokušaja u rješavanju pitanja korporativnih kršenja ljudskih prava.

Analiza otkriva da bi potencijal Rukovodećih načela u pogledu postizanja pravne odgovornosti za korporativna kršenja ljudskih prava bio značajno ojačan usvajanjem pravnog okvira kojim se poslovnim subjektima nameće obaveza postupanja u skladu sa standardom dužne pažnje o ljudskim pravima, kako u zemlji tako i u inostranstvu. U suprotnom, Rukovodeća načela će, bez obzira koliko značajna, ipak ostati samo još jedan pokušaj u rješavanju pitanja korporativnih kršenja ljudskih prava.

LITERATURA

1. Addo, M. K., 2014, The Reality of the United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights, *Human Rights Law Review*, 14.
2. Albin-Lackey, C. 2013, *Without Rules, A Failed Approach to Corporate Accountability*, Human Rights Watch, (https://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/business.pdf, 28. 4. 2019).
3. Augenstein, D., Kinley, D., When Human Rights “Responsibilities” Become “Duties”: The Extraterritorial Obligations of States that Bind Corporations, in: Deva, S., Bilchitz, D. (eds.), 2013, *Human Rights Obligations of Business: Beyond the Corporate Responsibility to Respect?*, Cambridge, Cambridge University Press.
4. Avramović, D., 2011, „Omekšavanjem prava“ ka međunarodnoj vladavini prava, *Srpska politička misao*, 2.
5. Bachmann, S-D. O. V., Miretski, P. P., 2012, Global Business and Human Rights – The UN ‘Norms on the Responsibility of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights’ – A Requiem, *Deakin Law Review*, Vol. 17, No. 1, (SSRN:<https://ssrn.com/abstract=1958537>).
6. Bernaz, N., 2013, Enhancing Corporate Accountability for Human Rights Violations: Is Extraterritoriality the Magic Potion?, *Journal of Business Ethics*, 117.
7. Beširević V., 2018, „Uhvati me ako možeš“: osvrt na problem (ne)odgovornosti transnacionalnih korporacija zbog kršenja ljudskih prava, *Pravni zapisi*, 1.
8. Bilchitz, D., Deva, S., The Human Rights Obligations of Business: A Critical Framework for the Future, in: Bilchitz, D., Deva, S., 2013, *Human Rights Obligations*

142 Vid.: Weisbrodt, D., 2014, p. 170.

- of Business, Beyond the Corporate Responsibility to Respect?*, Cambridge, Cambridge University Press.
9. Bonnitcha, J., McCorquodale, R., 2017, The Concept of ‘Due Diligence’ in the UN Guiding Principles on Business and Human Rights, *The European Journal of International Law*, Vol. 28, No. 3.
 10. Branković, B., 2013, *Vesti iz budućnosti: Istanbulska konvencija i odgovornost države za borbu protiv nasilja nad ženama. Funkcionisanje opštih servisa – operacionalizacija dužne priljeznosti*, (https://www.rs.undp.org/content/dam/serbia/Publications%20and%20reports/Serbian/OsnazivanjeZena/UNDP_SRB_Vestilz-Buducnosti.pdf, 2. 12. 2019).
 11. Cerone, J., A Taxonomy of Soft Law, in: Gammeltoft-Hansen, T., Lagoutte, S., Cerone, J. (eds.), 2016, *Tracing the Roles of Soft Law in Human Rights*, Oxford University Press.
 12. Chatzistavrou, F., 2005, L’usage du *soft law* dans le système juridique international et ses implications sémantiques et pratiques sur la notion de règle de droit, *Le Portique*, (<http://journals.openedition.org/leportique/591>, 3. 12. 2019).
 13. Clapham, A., 2006, *Human Rights Obligations of Non-State Actors*, Oxford, New York, Oxford University Press.
 14. D’Amato, A., 2008, International Soft Law, Hard Law, and Coherence, *Northwestern Public Law Research Paper*, No. 08–01. (SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1103915> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1103915>).
 15. Daum, I., 2018, A Future Treaty on Business and Human Rights – Its Main Functions, *Völkerrechtsblog*, doi:10.17176/20180719–112052–0 (<https://voelkerrechtsblog.org/a-future-treaty-on-business-and-human-rights-its-main-functions/>, 20. 3. 2020).
 16. Deva, S., Background Paper for India’s National Framework on Business and Human Rights, (https://www.ethicaltrade.org/sites/default/files/shared_resources/india_national_framework_bhr_background.pdf, 16. 11. 2019).
 17. Deva, S., Treating Human Rights Lightly: A Critique of the Consensus Rhetoric and the Language Employed by the Guiding Principles, in: Bilchitz, D., Deva, S., 2013, *Human Rights Obligations of Business, Beyond the Corporate Responsibility to Respect?*, Cambridge, Cambridge University Press.
 18. Dimitrijević, V., Prava pripadnika manjina prema Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima, u: Radivojević, Z. (ur.), 2014, *Ustavne i međunarodnopravne garancije ljudskih prava, Zbornik radova*, Niš, Pravni fakultet u Nišu, Centar za publikacije.
 19. Dupuy R. J., 1973, La technique de l’accord mixte utilisée par les Communautés européennes⁶, *Annuaire de l’Institut de droit international*.
 20. Faracik, B., 2017, *EU Parliament study on implementation of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights*, ([http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/578031/EXPO_STU\(2017\)578031_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/578031/EXPO_STU(2017)578031_EN.pdf), 24. 12. 2019).
 21. Gerber, P., Kyriakakis, J., O’Byrne, K. L., 2013, General Comment 16 on State Obligations Regarding the Impact of the Business Sector on Children’s Rights: What Is Its Standing, Meaning and Effect? *Melbourne Journal of International Law*, Vol. 14, No. 1.

22. Gersen, J. E., Posner, E. A., 2008, *Soft Law*. *Stanford Law Review*, Forthcoming; University of Chicago, Public Law and Legal Theory Working Paper No. 213. (SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1113537>).
23. Henkin, L., 1999, The Universal Declaration at 50 and the Challenge of Global Markets, *Brooklyn Journal of International Law*, 17.
24. International Commission of Jurists, UNICEF, 2015, *Obligations and Actions on Children's Rights and Business*, Geneva.
25. Karatović, I., Trošelj, D., 2007, Dubinska analiza poslovanja i zaštita na radu, *Sigurnost*, Vol. 49, br. 4.
26. Macleod, A. M., 2015, Amartya Sen on Human Rights in The Idea of Justice, *Philosophy and Social Criticism*, Vol. 41.
27. McCorquodale, R., Simons, P., 2007, Responsibility Beyond Borders: State Responsibility for Extraterritorial Violations by Corporations of International Human Rights Law, *Modern Law Review*, Vol. 70, No. 4.
28. Muhvić, D., 2016, Međunarodna konvencija za transnacionalne korporacije: budući dodatak sustavu zaštite ljudskih prava ujedinjenih naroda?, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 66, No. 6.c.
29. Nolan, J., Mapping the Movement: The Business and Human Rights Regulatory Framework, in: Baumann-Pauly, D., Nolan, J., (eds.), 2016, *Business and Human Rights: From Principles to Practice*, Abingdon, New York, Routledge.
30. Nolan, J., 2013, The Corporate Responsibility to Respect Human Rights: Soft Law or Not Law? in: Deva, S., Bilchitz, D., (eds.) *Human Rights Obligations of Business: Beyond the Corporate Responsibility to Respect?*, Cambridge, Cambridge University Press.
31. O'Brien, C.M., 2018, *Business and Human Rights, A Handbook for Legal Practitioners*, Strasbourg, Council of Europe.
32. O'Brien, C. M., 2018, The Home State Duty to Regulate the Human Rights Impacts of TNCs Abroad: A Rebuttal, *Business and Human Rights Journal*.
33. OHCHR, 2012, *The Corporate Responsibility to Respect Human Rights: An Interpretative Guide*, Geneva.
34. Peters A., Pagoto I., 2006, *Soft Law as a New Mode of Governance: A Legal Perspective*, (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1668531&rec=1&srcabs=1876508&alg=7&pos, 2. 12. 2019).
35. Pitts, C., The United Nations 'Protect, Respect, Remedy' Framework and Guiding Principles, in: Baumann-Pauly, D., Nolan, J., (eds.), 2016, *Business and Human Rights: From Principles to Practice*, Abingdon, New York, Routledge.
36. Rodriguez-Garavito, C., Introduction: A Dialogue Across Divides in: the Business and Human Rights Field, in: Rodriguez-Garavito, C., 2017 (ed.), *Business and Human Rights: Beyond the End of the Beginning*, Cambridge, Cambridge University Press.
37. Ruggie, J., 2013, *Just Business: Multinational Corporations and Human Rights (Norton Global Ethics Series)*, New York, London, W. W. Norton & Company.
38. Ruggie, J., Incorporating Human Rights: Lessons Learned, and Next Steps, in: Baumann-Pauly, D., Nolan, J., (eds.), 2016, *Business and Human Rights: From Principles to Practice*, Abingdon, New York, Routledge.

39. Schutter, O., 2016, Towards a New Treaty on Business and Human Rights, *Business and Human Rights Journal*, 1.
40. Shaffer, G. C., Pollack, M. A., 2010, Hard vs. Soft Law: Alternatives, Complements, and Antagonists in International Governance, *Minnesota Law Review*.
41. Shelton, D. L., Soft Law, in: Armstrong, D., 2008, *The Routledge Handbook of International Law*, London, New York, Routledge Press.
42. Trubek, D., Cottrell, P., Nance, M., 2005, 'Soft Law,' 'Hard Law,' and European Integration: Toward a Theory of Hybridity, *Wisconsin Legal Studies Research Paper*, No. 1002.
43. Weisbrodt, D., 2014, Human Rights Standards Concerning Transnational Corporations and Other Business Entities, *Minnesota Journal of International Law*, 135.
44. Weissbrodt, D., Kruger, M., 2003, Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights, 97 *American Journal of International Law*, 901.

PROPISI

1. Commission on Human Rights, *Interim Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises*, UN dok. E/ CN.4/2006/97 (22 February 2006).
2. Commission on Human Rights, Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights, *Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights*, UN dok. E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2 (26 August 2003).
3. Convention on the Rights of the Child, UN dok. A/RES/44/25 (20 November 1989).
4. Council of Europe, Recommendation 1757 (2010) of the Parliamentary Assembly – Human Rights and Business.
5. Council of Europe, Recommendation 1858 (2009) of the Parliamentary Assembly on Private Military and Security Firms and the Erosion of the State Monopoly on the Use of Force.
6. Council of Europe, Recommendation CM/Rec (2016) 3 of the Committee of Ministers to Member States on Human Rights and Business.
7. Council of Europe, Resolution 1936 (2010) of the Parliamentary Assembly – Human Rights and Business.
8. European Commission, 2011, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a Renewed EU Strategy 2011–14 for Corporate Social Responsibility.
9. Human Rights Council, *Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights*, A/HRC/8/5 (7 April 2008).
10. Human Rights Council, *Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises*, Resolution 17/4, UN dok. A/HRC/RES/17/4 (6 July 2011).

11. Human Rights Council, 2014, *Human rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises*, Resolution 26/22, UN dok. A/HRC/RES/26/22 (15 July 2014).
12. Human Rights Council, 2017, *Business and Human Rights: Mandate of the Working Group on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises*, Resolution 35/17, UN dok. A/HRC/RES/35/17 (14 July 2017).
13. Human Rights Council, *Elaboration of an International Legally Binding Instrument on Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Respect to Human Rights*, UN dok. A/HRC Res. 26/9 (14 July 2014).
14. Human Rights Council, Working Group on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, 2015, *Outcome of the tenth session of the Working Group on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises*, UN dok. A/HRC/WG.12/10/1 (23 March 2015).
15. ILO, 2016, Resolution Concerning Decent Work in Global Supply Chains, General Conference.
16. International Commission of Jurists, UNICEF, 2015, *Obligations and Actions on Children's Rights and Business*, Geneva.
17. International Covenant on Civil and Political Rights, G.A. res. 2200A (XXI), 21 U.N. GAOR Supp. (No. 16) at 52, UN dok. A/6316 (1966), 999 U.N.T.S. 171, *Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/71.
18. International Covenant on Civil and Political Rights, G.A. res. 2200A (XXI), 21 U.N. GAOR Supp. (No. 16) at 52, UN dok. A/6316 (1966), 999 U.N.T.S. 171, *Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/71.
19. Loi no. 2017–399 du 27 Mars 2017 relative au devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre (<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000034290626&categorieLien=id>, 9. 12. 2019).
20. Modern Slavery Act 2015, (<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/30/contents/enacted>, 10. 12. 2019).
21. OECD, 2011, *Guidelines for Multinational Enterprises, Part IV Human Rights*, (<http://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>, 8. 12. 2019).
22. OECD, 2015, *Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises*, (<https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264244160-en.pdf?expires=1575790734&id=id&accname=guest&checksum=B82B6F7C76DEE925A8D841DDD34151FC>, 8. 12. 2019).
23. OECD, 2015, *Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises*.
24. Organization of American States, *Promotion of Corporate Social Responsibility in the Hemisphere*, AG/RES. 2753 (XLII-O/12), (https://www.oas.org/en/sla/dil/docs/AG-RES_2840_XLIV-O-14.pdf, 26.12.2019); Organization of American States, *Promotion and Protection of Human Rights in Business*, AG/doc.5452/14, (https://www.oas.org/en/sla/dil/docs/AG-RES_2840_XLIV-O-14.pdf, 26. 12. 2019).

25. Revised Draft of the Legally Binding Treaty on Business and Human Rights, (https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGTransCorp/OEIGWG_RevisedDraft_LBI.pdf, 2. 9. 2019).
26. Smjernice Ujedinjenih nacija o pravosuđu u stvarima koje uključuju djecu žrtve i svjedoke krivičnih djela – *Guidelines on Justice in Matters Involving Child Victims and Witnesses of Crime*, UN dok. E/RES/2005/20 (22 July 2005).
27. Smjernice za multinacionalna preduzeća Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj, (<http://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>, 28. 11. 2019).
28. Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy, adopted by the Governing Body of the International Labour Office at its 204th Session (Geneva, November 1977) and amended at its 279th (November 2000), 295th (March 2006) and 329th (March 2017) Sessions, para.10 (d).
29. UN General Assembly, Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development, UN dok. A/RES/70/1 (25 September 2015).
30. UN Global Compact/OHCHR, 2011, *The UN Guiding Principles on Business and Human Rights: Relationship to UN Global Compact Commitments* (https://www.unglobalcompact.org/docs/issues_doc/human_rights/Resources/GPs_GC%20note.pdf, 30. 12. 2019).
31. UN, 2001, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, Report of the International Law Commission on the Work of Its Fifty-Third Session, UN GAOR 56th Sess., Supp. No. 10, at 43, UN dok. A/56/10.
32. UNGA, *Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms* (UN dok. GA resolution 53–53/144 of 9 December 1998).
33. UNITED NATIONS, (2011), *Guiding principles on business and human rights: implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” framework*, (https://www.ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf, 28. 3. 2019).
34. Universal Declaration of Human Rights, G.A. res. 217A (III), UN dok. A/810 (1948). Tekst Deklaracije je dostupan na <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>, 20. 3. 2018.
35. *Wet Zorgplicht Kinderarbeid*, (<https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j9vvij5epmj1ey0/vkkaxylvdwzb>, 25. 12. 2019).
36. WGBHR, 2014, *Guidance on National Action Plans on Business and Human Rights*, (https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/UNWG_NAPGuidance.pdf, 16. 11. 2019).
37. WGBHR, 2017, Report of the Working Group on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, UN dok. A/72/162 (18 July 2017).

38. WGBHR, 2018, *Working Group on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises Report on Human Rights due Diligence*, UN dok. A/73/163 (16 July 2018).
39. Zero Draft of the Legally Binding Treaty on Business and Human Rights (<https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGTransCorp/Session3/DraftLBI.pdf>, 9. 5. 2019).

SUDSKA PRAKSA

Međunarodni sud pravde

1. ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion of 9 July 2004.

Evropski sud za ljudska prava

1. ECtHR, *Fadeyeva v. Russia*, no. 55723/00, Judgment of 9 June 2005.
2. ECtHR, *Hatton and Others v. the United Kingdom*, no. 36022/97, Judgment of 8 July 2003 [GC].

IZVORI SA INTERNETA

1. ASEAN, 2018, ASEAN promotes human rights-abiding business practices, (<https://asean.org/asean-promotes-human-rights-abiding-business-practices/>, 27.12.2019).
2. Beogradski centar za ljudska prava, prevod Rukovodećih načela (<http://bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/11/Portal-ljudska-prava-i-biznis-rukovodeca-nacela.pdf>
3. BHRRC, 2019, *List of companies with human rights policies*, (<https://www.business-humanrights.org/en/company-policy-statements>).
4. Bogojević, B., *Osnovni osvrt na pravni Due Diligence* (<https://blog.aks.org.rs/due-diligence-izvestaj/>, 2. 12. 2019).
5. ENNHRI, *Business and Human Rights* (<http://ennhri.org/our-work/topics/business-and-human-rights/>, 30. 12. 2019).
6. Joint Civil Society Statement on the Draft Guiding Principles on Business and Human Rights, 2011, (<https://www.fidh.org/en/issues/globalisation-human-rights/business-and-human-rights/Joint-Civil-Society-Statement-on,9066>, 24. 12. 2018).
7. Kimberley process, (<https://www.kimberleyprocess.com/>, 28. 11. 2019).
8. OHCHR, *State National Action Plans on Business and Human Rights*, (<https://www.ohchr.org/EN/Issues/Business/Pages/NationalActionPlans.aspx>, 1. 12. 2019).
9. OHCHR, Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, Overview, (<https://www.ohchr.org>

org/EN/Issues/Business/Pages/WGHRandtransnationalcorporationsandotherbusiness.aspx 16. 9. 2019).

10. Sullivan Principles, (<https://csridentity.com/globalsullivanprinciples/index.asp>, 12. 12. 2019).

OSTALI IZVORI

1. CESCR, 2003, *General Comment No. 15, The right to water (arts. 11 and 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)*, UN dok. E/C.12/2002/11 (20 January 2003), para. 33.
2. CESCR, 2008, *General Comment, No. 19, The right to social security (art. 9)*, UN dok. E/C.12/GC/19 (4 February 2008).
3. CESCR, 2000, *General Comment No. 14 on the right to the highest attainable standard of health*, UN dok. E/C.12/2000/4 (11 August 2000).
4. CESCR, 2017, *General comment No. 24 on State obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in the context of business activities*, UN dok. E/C.12/GC/24 (18 October 2017).
5. CRC, 2013, *General comment No. 16 on State obligations regarding the impact of the business sector on children's rights*, CRC/C/GC/16 (17 April 2013).

GUIDING PRINCIPLES ON BUSINESS AND HUMAN RIGHTS: THE IMPORTANT ATTEMPT TO ADDRESS CORPORATE HUMAN RIGHTS ABUSES

Boris Topić

SUMMARY

The rapid increase of power of transnational corporations and other business enterprises prompted initiatives for the international legal regulation of these entities with regard to human rights. This paper provides a critical overview of the first globally accepted standard that regulates human rights responsibilities of transnational corporations, namely the United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGPs) – an international instrument consisting of 31 principles implementing the United Nations ‘Protect, Respect and Remedy’ framework on this issue of human rights and transnational corporations, and other business enterprises.

The paper examines the UNGPs’ three pillars: a) the state duty to protect human rights; b) the corporate responsibility to protect human rights; and c) access to remedy for victims of corporate violations of human rights. It also provides a brief introduction to initiatives that preceded the

UNGPs. While presenting the advantages of addressing the business-related human rights abuses through the soft law instrument, the paper also addresses a number of shortcomings of the soft law approach that underlie the UNGPs.

Key words: United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights, transnational corporations, corporate human rights violations, human rights due diligence, soft law.

Dostavljeno Uredništvu: 24. januara 2020. godine

Prihvaćeno za objavljivanje: 22. maja 2020. godine